

Istraživanja kompleksa dvorca Brezovice

Izvještaj druge faze istraživanja
studenata Odsjeka za povijest umjetnosti
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Istraživanja kompleksa dvorca Brezovice
Izvještaj druge faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest
umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti
Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske
Zagreb, 2013.

Istraživanja kompleksa dvorca Brezovice

Izveštaj druge faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest umjetnosti

Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Naslovnica: Katastarski plan iz 1861. godine, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-1421, Arhiv
mapa za Hrvatsku i Slavoniju, k.o. Goli Breg

Glavna urednica

Dubravka Botica

Uredništvo

Jasmina Nestić

Dijana Požar

Ivan Roth

Marko Špikić

Petra Šlosel

Izdavači

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske

Za izdavače

Damir Boras

Irena Kraševac

Lektura

Ivan Roth

Petra Šlosel

Oblikovanje i prijelom

Maja Žvorc

Tisak

PRINTERA GRUPA d.o.o.

Naklada

150 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 838628.

ISBN 978-953-175-464-4 (Filozofski fakultet)

ISBN 978-953-6089-29-1 (Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske)

Tiskano sredstvima Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
i Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Sadržaj

UVODNA RIJEČ

Dubravka Botica	5
-----------------------	---

NAVODI EMILIJA LASZOWSKOGA I MILANA KRUHEKA O DVORCU BREZOVICI

Tena Adamić	9
-------------------	---

VIKTOR KOVAČIĆ I UREĐENJE DVORCA BREZOVICE

Ana Drveni, Eva Kalogjera	15
---------------------------------	----

ARHIVSKA GRAĐA NADBISKUPIJSKOGA ARHIVA U ZAGREBU O DVORCU BREZOVICI U VRIJEME NADBISKUPA ANTUNA BAUERA

Ivan Roth, Mima Samodol	21
-------------------------------	----

OPIS SONDI

Kristina Brodarić, Petra Šlosel, Eva Žile	29
---	----

ANALIZA *TERRAZZO* POPLOČENJA U DVORCU BREZOVICI

Irena Ravlić, Petra Šlosel	39
----------------------------------	----

GOSPODARSKE ZGRADE DVORCA U BREZOVICI

Kristijan Jerković, Nevenka Šarčević	47
--	----

53	POPIS SLIKOVNIH PRILOGA
----	---

55	POPIS LITERATURE
----	----------------------------------

Uvodna riječ

Dubravka Botica

U publikaciji predstavljamo rezultate druge faze projekta istraživanja kompleksa dvorca Brezovice, koji je započeo 2010. godine. Osmišljen je kao nastavno-istraživački projekt na nekoliko fakulteta zagrebačkoga sveučilišta na kojemu su studenti kroz praktičan rad u sklopu nastave, kroz seminare i terenske vježbe, imali priliku steći iskustva istraživanja i praktičnog rada na složenom kompleksu dvorca te tako u praksi primijeniti teorijska stečena znanja. Planirana suradnja za sada je realizirana u radu studenata i nastavnika Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti.

Publikacija u kojoj predstavljamo rezultate istraživanja studenata i nastavnika Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta nadovezuje se na prošlogodišnju publikaciju, *Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovice. Izvještaj prve faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, 2012., urednica Dubravka Botica), koja je nagrađena posebnom Rektorovom nagradom za akad. godinu 2011./2012. U njoj su prikazani rezultati prve faze istraživanja dvorca Brezovice: prikupljanje dokumentacije, početak istraživanja povijesti dvorca i njegovih vlasnika te su postavljena pitanja o mogućim fazama gradnje dvorca, koja se do sada u literaturi nisu razmatrala. Također, provedena je analiza oslika središnje dvorane, a

literatura, arhivski podatci i stare fotografije pomogle su u rekonstrukciji nekadašnje opreme dvorca, danas gotovo u potpunosti izgubljene. Dvorac Brezovica, izuzev oslika središnje dvorane, ranije nije bio predmet ozbiljnijih i sustavnijih istraživanja te su dosadašnje skromne spoznaje o njemu bitno nadopunjene objavljenim rezultatima ovoga projekta.

U akademskoj godini 2011./2012. nastavljen je rad na projektu, a istraživanje je bilo usmjereno na dvije tematske cjeline koje se nastavljaju na prethodnu fazu istraživanja – prikupljanje i istraživanje podataka o dvorcu i vlasnicima koji su pohranjeni u fondovima i arhivima različitih institucija te istraživanje samog kompleksa dvorca. Analizirani su tekstovi povjesničara E. Laszowskog i M. Kruheka, na koje se oslanjaju sva ranija istraživanja, a posebno su razmotreni arhivski dokumenti korišteni u tim radovima. Istraživanje povijesti dvorca i posjeda Brezovice te njegovih vlasnika usmjereno je na razdoblje kada ga kupuje Zagrebačka nadbiskupija, a nadbiskup Antun Bauer daje preurediti i pritom angažira arhitekta Viktora Kovačića. Stoga su istraženi dokumenti iz ostavštine nadbiskupa Bauera, pohranjeni u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, te ostavštine arhitekta Viktora Kovačića, pohranjene u Ministarstvu kulture. Suradnja naručitelja i arhitekta na važnome zadatku preuređenja dvorca u ljetnu rezidenciju dobro je dokumentirana. Preuređenje dvorca Brezovice manje je razmatrana narudžba u opusu jednog od naših najpoznatijih arhitekata, a ovom prilikom prezentiran dio istražene građe ukazuje na nova saznanja, ali i nova pitanja koja će se moći postaviti u daljnjim istraživanjima. Ona se prvenstveno odnose na dodatno istraživanje narudžbe preuređenja dvorca i interpretaciju ovoga Kovačićeva projekta unutar njegovoga cjelokupnog opusa te razmatranju ukusa i stila razdoblja. Izrazito su važni i podatci koji svjedoče o angažmanu slikara Ljube Babića na zidnom osliku dvorca. Dakle, na preuređenju dvorca Brezovice u drugom desetljeću XX. stoljeća uposlena su dvojica naših najistaknutijih umjetnika toga razdoblja, što dodatno svjedoči o važnosti dvorca Brezovice i unutar razmatranja hrvatske umjetnosti XX. stoljeća, što do sada nije bilo prepoznato.

Druge teme istraživanja bile su usmjerene na sâm dvorac. U nedostatku sredstava za temeljita istraživanja, na mjestima koja su nam bila dostupna otvoreno je nekoliko građevinskih sondi. Nalaskom zazidanoga staroga otvora na spoju središnjeg i istočnog krila potvrđene su ranije pretpostavke o fazama gradnje dvorca i naknadnoj prigradnji krila, koje su publicirane prošle godine. Na tu slojevitost gradnje ukazala su i istraživanja provedena na pročeljima, kojima je ustanovljeno naknadno apliciranje arhitektonske plastike. Opisano je *terazzo* popločenje, iznenađujuće dobro sačuvano u devastiranom interijeru, koje predstavlja još jednu temu koja do sada nije bila dostatno istražena. Usporedba brezovičkoga *terazza* s jednim od rijetkih sačuvanih srodnih primjera, onime iz dvorca u Gornjoj Bistri, podloga je za daljnju analizu i istraživanje vremena njegova nastanka. O nekadašnjem značaju posjeda Brezovice, koji je osiguravao znatna sredstva za gradnju i opremanje te kasnije preuređenje dvorca, govore nam i danas sačuvani prenamijenjeni ostatci gospodarskih zgrada. Oni su ovom prilikom istraženi, zajedno s danas nestalim objektima utvrđenima samo na katastarskom planu iz XIX. stoljeća.

Okolnosti rada na projektu se, nažalost, nisu promijenile u odnosu na prošlu godinu te se istraživanja provode isključivo vlastitim sredstvima. Zahvaljujući osobnom angažmanu svih suradnika, prije svega studenata, čiji trud i rad na ovome projektu daleko nadmašuje obaveze propisane programom seminara i vježbi, zatim nastavnika s Odsjeka za povijest umjetnosti, doc. dr. sc. Dubravke Botica, asistentice Jasmine Nestić i doc. dr. sc. Marka Špikića te suradnice mr. sc. Dijane Požar iz Hrvatskog restauratorskog zavoda, bilo je moguće nastaviti rad na projektu. Zahvaljujemo se Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, tadašnjoj pročelnici doc. dr. sc. Nikolini Maraković i Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske i njegovoj predsjednici dr. sc. Ireni Kraševac na financijskoj potpori kojom je omogućeno objavljivanje prošlogodišnje te i ovogodišnje publikacije rezultata rada na projektu, čime je i šira javnost upoznata s projektom i njegovim rezultatima. U realizaciji druge faze istraživanja koju sada prezentiramo, pomoć su nam iskazali kolege dr. sc. Krasanka Majer Jurišić i dr. sc. Petar Puhmajer iz Hrvatskog restauratorskog zavoda, koji su nam ustupili svoj još neobjavljeni tekst o dvorcu Gornja

Bistra. U istraživanju arhivske građe pomogli su nam dr. sc. Stjepan Razum, voditelj Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu i djelatnici arhiva, a istraživanje građe pohranjene u Ministarstvu kulture, ostavštinu Viktora Kovačića, omogućio je i potpomogao Krešimir Galović. Svima se najiskrenije zahvaljujemo na susretljivosti i pomoći, bez koje ne bi bilo moguće provesti istraživanja i rad na ovome projektu.

Rezultati istraživanja, veliki interes studenta i pozitivna iskustva rada na ovako osmišljenom nastavno-istraživačkom projektu sa studentima diplomskog studija povijesti umjetnosti, istraživačkog smjera modula renesansa i barok i zaštita spomenika, svakako su nam poticaj za daljnji rad. Studenti su ovisno o vlastitom interesu uključeni u sve faze rada, imaju priliku upoznati se s različitim temama istraživanja konkretnog spomenika, primijeniti stečena teorijska znanja u samostalnom i radu u grupama, kao i u prezentaciji rezultata istraživanja, sudjelujući u pripremi ove publikacije, što je posebna vrijednost ovoga projekta.

Nova saznanja o dvorcu Brezovici, koji je u i baroknom razdoblju ali i početkom XX. stoljeća bio jedna od najvažnijih narudžbi u našoj povijesti umjetnosti, polazišna su točka za daljnja istraživanja. Prezentirani rezultati ukazuju na važnost dvorca u različitim razdobljima njegove povijesti, a brojna pitanja koja krije nastavit će se razotkrivati u daljnjim fazama projekta. Nadamo se da će bolje poznavanje dvorca i njegove složene povijesti i umjetničke vrijednosti biti poticaj i za njegovu obnovu te da je njegovo današnje devastirano stanje tek kratka faza u njegovoj povijesti.

Navodi Emilija Laszowskoga i Milana Kruheka o dvorcu Brezovici

studentica: Tena Adamić

mentorica: dr.sc. Dubravka Botica, docent

Tekstovi povjesničara i arhivista Emilija Laszowskoga i Milana Kruheka temelj su istraživanja povijesti dvorca Brezovice. Stoga su u ovom tekstu prikazana njihova istraživanja te arhivska građa koju su koristili.

Tekst „Brezovica“ istaknutog povjesničara i arhivista Emilija Laszowskog objavljen 1897. godine u časopisu „Prosvjeta“ bio je polazna točka istraživanjima vezanima uz dvorac. U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu (HDA) čuva se fond Emilija Laszowskog koji se sastoji od 90 kutija. U ovom istraživanju obuhvaćene su dvije kutije – kutija br. 14 naslova „Gradovi, mjesta“ te kutija br. 80 naslovljena „Sitni tisak, isječci iz tiskovina i drugo“ unutar koje se nalazi fascikl „Fotografije slika iz sedmogodišnjeg rata oslikanih na zidovima dvorane u gradu Brezovici“.

Kutija br. 14 sadrži dvanaest dokumenata među kojima se nalazi i dokument naslovljen *Brezovica*, na hrvatskom jeziku, pisan teško čitljivim rukopisom. Dokument sadrži informacije o povijesti posjeda Brezovice te o slijedu mnogobrojnih vlasnika posjeda. Na početku dokumenta Laszowski donosi opis dvorca. U opisu navodi da su „[...] predvorje resile nekoć slike i portreti. Tu su nekoć stajala i 2 mala topa, koji su 1848. pucali na Dravi. U prvom je katu niz soba koje su prostrane i lijepe. Od svih je najzanimljivija velika dvorana u sredini. Uresena je velikim slikama, naslikanima *al fresco* na zidovima, a prikazuju razne bitke iz sedmogodišnjeg rata, u kojima je bio i grof Juraj Kazimir

¹ Usp. HDA, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 14, *Gradovi, mjesta*, Fasc. *Brezovica*.

² *Isto*.

³ Dimenzije fotografija su $17,5 \times 13$ cm i $10 \times 7,5$ cm.

⁴ Usp. HDA, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 80, *Sitni tisak, isječci iz tiskovina i drugo*, Fasc. *Fotografije slika iz sedmogodišnjeg rata oslikanih na zidovima dvorane u gradu Brezovici* i kutija br. 58, *Hrvatske plemićke porodice, Narodne novine*.

⁵ HDA, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 14, *Gradovi, mjesta*, Fasc. *Brezovica*.

⁶ Laszowski (1897), str. 663.

Drašković. On je dao ove slike i naslikati. Pred gradom u perivoju stoji i mala kapelica“.¹ Laszowski također rekonstruirao inventar iz vremena kada je posjed bio u rukama Zrinskih, nakon smrti Vuka Mrnjavčevića 1663. godine. Autor tako spominje zapljenu zrinsko-frankopanskih dobara prilikom koje su vojnici Krajišnici (Karlovčani) pljačkali Brezovicu: „Kako je izjavila tamošnja ‘hofmeisterica’ Ana Marija Kordichin (Kordić) odneseno i odvučeno je iz Brezovice: ženska ‘matraca’ rozne boje, uzglavlja, prevlaka od damasta, mala matraca s uzglavljima, 2 domaće plahte, svileni pokrivači, 6 pokrivala za stolove, sukno s stola, 2 slike (velike B. Dm., 3 manje slike), gotovina 40 forinti, 18 kahala [?] vina, mnogo su i popili vina u Brezovici. Odnoseno je nadalje 40 vagona zubi, 7 telića, 50 kokoši, 6 pataka [...]“.²

U kutiji br. 80 „Sitni tisak, isječci iz tiskovina i drugo“ nalaze se fotografije zidnog oslika u glavnoj dvorani dvorca.³ U fasciklu „Fotografije slika iz sedmogodišnjeg rata oslikanih na zidovima dvorane u gradu Brezovici“ Laszowski je pobrojio sve prikazane bitke iz Sedmogodišnjeg rata. Na početku Laszowski navodi da je fotografije dobio 1918. godine od dr. Ivana pl. Bojančića, ravnatelja Kraljevskog zemaljskog arhiva u Zagrebu.⁴ Fotografije su dobro očuvane te je na njima vidljiv i stari kamin koji je nekada stajao u glavnoj dvorani između zidnih oslika.

Na prvoj stranici dokumenta Laszowski navodi da je prizore iz Sedmogodišnjeg rata „[...] dao naslikati grof Ivan Drašković, vlasnik Brezovice“. Ovaj podatak iznenađuje jer na drugim mjestima Laszowski spominje Josipa Kazimira Draškovića kao naručitelja zidnog oslika. Ne možemo isključiti mogućnost da se radi o pogrešnom podatku jer Laszowski također navodi sljedeće: „Josip Kazimir Drašković je dao urediti brezovačku dvoranu slikama bitaka iz sedmogodišnjeg rata u kojem je sudjelovao. Umro je 1765.“⁵ Autor također navodi podatak da je „Josip Kazimir Drašković uredio ‘grad’ 1776. godine te da je i njegov sin Ivan rado tamo boravio.“⁶ Kako vidimo, Josip Kazimir nije mogao urediti dvorac 1776. godine, kako piše Laszowski, jer je umro 1765. godine.

Na temelju navoda iz arhivskih izvora objavljen je 1897. godine tekst „Brezovica“ u časopisu „Prosvjeta“.⁷ Tekst se i danas smatra osnovom za istraživanje brezovičkoga posjeda. Godine 1902. tekst je ponovno objavljen kao poglavlje knjige „Hrvatske povijesne građevine: Mjestopisni i povjesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povijesnih građevina domovine Hrvata“.⁸ Laszowskog je prije svega zanimala povijest slavnih hrvatskih plemićkih loza, stoga je u tekstu težište na slijedu mnogobrojnih vlasnika posjeda. Tekst započinje opisom dvorca kao trokrilne građevine koja je svojim glavnim pročeljem okrenuta sjeveru, a s južne strane zatvara oveće dvorište. Glavni ulaz u „grad“ nalazi se u središnjoj osi glavnoga pročelja, nad kojim je „namješten“ željezni balkon, „a tu je grad visok dva kata, koji prostor zaprema lijepa, velika dvorana“.⁹ Navodi da je ostatak građevine visok jedan kat, a u uglovima su dvije uske dvokatne kule, natkrite bijelim limom. Laszowski navodi da su kule izgrađene „na ures grada“, a ne kao kod drugih „gradova“, u svrhu obrane. Prema opisu koji slijedi, „krasnim i prostranim stubištem, koje je namješteno u sred grada kod glavnih vrata, polazi se u prvi kat“.¹⁰ U prizemlju nalazi se i vestibul s raznim slikama. Na katu su smještene mnoge prostorije, ali najzanimljivija je velika dvokatna dvorana u sredini s mozaičnim popločenjem, a čiji su strop i zidovi oslikani freskama za koje autor navodi da „[...] nijesu umjetničke prve vrste, ali su veoma zanimljive“ te koje prikazuju bitke iz Sedmogodišnjega rata u kojemu je sudjelovao grof Josip Kazimir Drašković, koji je prema autoru naručitelj oslika.¹¹ Opis završava spomenom male kapelice nedaleko od dvorca te „[...] krasne gospodarske zgrade“.¹²

Referirajući se na jednu bilješku Ivana Krstitelja Tkalčića iz „Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis saec. XII. Et XIII. (1873.-1874.)“, Laszowski navodi godinu 1277. kada je zabilježen prvi spomen posjeda Brezovice koji je tada bio u posjedu kneza Ivana sina Jaroslavova, gospodara Okićgrada.¹³ Riječ je o sljedećoj bilješci: „Ivan sin Jaroslava Okića poklanja cistercitom na otoku sv. Jakova kod Save, crkvu sv. Jelene u Samobor i dvie rali zemlje oko nje, jedan mlin i troje trsje, kapelu u Brezovici, trsje u Čučerju, i ob-

⁷ Usp. Laszowski (1897), str. 628-630, 660-662.

⁸ Usp. Laszowski (1902), str. 25-30.

⁹ Laszowski (1902), str. 25.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Usp. Laszowski (1897), str. 628.

¹⁴ Tkalčić (1873), str. 187.

¹⁵ Laszowski (1897), str. 662.

¹⁶ Usp. Lopašić (1895), str. 39.

¹⁷ Usp. Laszowski (1897), str. 661.

¹⁸ Usp. Laszowski (1897), str. 663.

vezuje se sagraditi novu opatiju u Brezovici.“¹⁴ Iz daljnjih navoda autora dobivamo uvid u složenost tijeka povijesti vlasništva nad imanjem. Zanimljiv je dio u kojem ukazuje na diobu iz 1551. godine između sinova Nikole Mrnjavčića, jednog od brojnih vlasnika posjeda. Tu nam autor daje opis tadašnjega „grada“: „Bijaše zidan, okružen dvostrukim bedemom, a na istočnoj strani bio je zidani okrugli toranj. Osim ovih utvrda imao je grad više branika.“¹⁵ U tekstu „Barilović“ Brezovica se spominje kao posjed Krste Mrnjavčića u kojem je boravio Stjepan Frankopan Ozaljski kako bi se sklonio od smrtno kazne koju mu je dosudio grof Juraj Drašković jer je Gašparu Bariloviću oteo posjed.¹⁶

Laszowski dalje objašnjava kako je posjed došao u ruke Draškovića. Jedan od potomaka obitelji Mrnjavčić, Vuk Mrnjavčić, pred zagrebačkim je Kapitolom odredio da će posjed naslijediti Ivan Drašković ukoliko obitelj Mrnjavčić ostane bez muškog potomka, što se 1663. godine i dogodilo. Odredbu je potvrdio i kralj Leopold I. 1659. godine. Autor zatim navodi da je posjed ipak završio u rukama Nikole Zrinskog, bez upuštanja u obrazlaganje ovakvog rasplesa.¹⁷ Naposljetku autor navodi da je Josip Kazimir Drašković uredio dvorac 1776. godine te da je i njegov sin Ivan rado tamo boravio.¹⁸

Uredništvo časopisa za kulturu i prosvjetu „Kaj“ posvetilo je čitav jedan broj velikaškoj obitelji Drašković u studenome 1972. godine. Rad povjesničara Milana Kruheka objavljen u tom broju, „Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković“, temelji se na navodima iz očuvane arhivske građe, prije svega iz fonda obitelji Drašković, zatim na navodima iz zbirke tekstova R. Lopašića „Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povjestne crtice: sa dvadeset i tri slike i jednom zemljopisnom kartom“, te na navodima iz teksta Emilija Laszowskog. Milan Kruhek stavio je težište na formalno uvođenje Draškovićevih u posjed Brezovice 1660. godine kojemu Laszowski ne posvećuje toliko prostora s obzirom na činjenicu da se on bavio poviješću Brezovice općenito, a ne isključivo Draškovićima.

Kruhek navodi da su Draškovići, nakon što su naslijedili posjed od Vuka Mrnjavčića jer on nije imao muško potomstvo, tražili pravo na taj posjed pravnim putem, no posjed je ipak prvo završio u rukama Zrinskih: „Iz jednog spisa

iz kasnijeg vremena doznajemo da je Suzana Mrnjavčić prodala svoj dio Brezovice za 5000 forinti Zrinskima. Drugi spis iz 1663. godine govori nam da su dvije kćeri Vuka Mrnjavčića – Suzana i Katarina – 7. lipnja iste godine nago-dile i potpisale ugovor s Nikolom Zrinskim u Čakovcu, njime one prepuštaju sva svoja prava na posjed Brezovicu banu Nikoli Zrinskom. Tako je Sofija Löbl, a kasnije njezin sin Adam Zrinski sa ženom Katarinom, posjedovao Brezovicu usprkos formalnom uvođenju Draškovićevih u posjed Brezovice od Kaptola zagrebačkog već 1660. godine. Tek nakon smrti Adama, posljednjeg Zrinskog, 1691. godine, njegova udovica Katarina daje ovlaštenje svojim službenicima u Brezovici da – na temelju ranijeg ugovora između Sofije Löbl i Ivana Draškovića – predaju Brezovicu posve u posjed Draškovićevima.¹⁹

M. Kruhek zatim navodi da je Brezovica kasnije bila pod vlasništvom obitelji Gyulay. Godine 1893. Brezovicu od grofa Edelsheima Gyulaya kupuje zagrebački trgovac Auš. Nakon toga dvorac dolazi u vlasništvo zagrebačke nadbiskupije, da bi 1939. godine na posjedu uz dvorac bio osnovan i karmelićanski samostan.²⁰

M. Kruhek opisuje gospodarske namjene dvorca: „Brezovački posjed imao je 400 rali oranica, od kojih se svake godine zasijavalo žitom oko 250 rali. S vlastelinskih sjenokoša sabralo se svake godine oko 120 kola sijena i oko 30 kola otave. Posjed je imao i svoje vinograde u Kosmačjaku, Starjaku i Detičaku, u kojima je rodilo do 332 požunska vedra vina, dom je u ime gornice vlastelinstva dobivalo od kmetova još 336 vedara vina. Bilo je i drugih prihoda: od ribarenja na Kupi i Blatnici, od sajмова u Brezovici, vrtova i šljivika oko dvorca u Brezovici, od ispaše i žirišta u Kozniščaku, Plesu i Draganićkim šumama, od mlinova, i krčmi u Kupincu, Bratinji, Kraljevcu i Zadvorskom selu. Za korištenje vlastelinskih šuma svaka je kuća plaćala godišnje po forintu i 50 krajcara, a godišnji je prihod od desetine bio oko 7100 forinti. Tako je čisti godišnji prihod vlastelinstva godine 1786. iznosio 12.421 forintu i 21 krajcar.“²¹

U navedenom djelu dvorac je opisan kao „[...] zidana građevina pred malo godina *ad duas allas eleganter erectum*“, s novonamještenim prostorijama u prizemlju i na prvom katu. Gospodski su bile namještene 24 takve prostorije

¹⁹ Kruhek (1972), str. 91.

²⁰ Usp. Kruhek (1972), str. 92.

²¹ Kruhek (1972), str. 92.

²² Usp. Kruhek (1972), str. 92.

koje su gospodarima pružale „svu udobnost plemenitog boravka“. Oko dvorca bio je uređen „otmjen i plemeniti stablima zasađen park“, u kojem se nalazi i kuća za vrtlara s prostorijama za cvijeće i alat. Podalje od nje bio je podignut „staklenik za italsko bilje“. Uz druge objekte posebno se spominje i novoizgrađena staja za 30 konja nad kojom je prostor bi udešen za smještaj žita.²²

ISTRAŽENA ARHIVSKA GRAĐA:

- Hrvatski državni arhiv, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 14, *Gradovi, mjesta*, Fasc. *Brezovica*.
- Hrvatski državni arhiv, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 80, *Sitni tisak, isječci iz tiskovina i drugo*, Fasc. *Fotografije slika iz sedmogodišnjeg rata oslikanih na zidovima dvorane u gradu Brezovici*.
- Hrvatski državni arhiv, fond Emilija Laszowskog, kutija br. 58, *Hrvatske plemićke porodice, Narodne novine*.

Viktor Kovačić i uređenje dvorca Brezovice

studentice: Ana Drveni, Eva Kalogjera
mentorica: dr.sc. Dubravka Botica, docent

U radu je prikazan angažman arhitekta Viktora Kovačića (Ločka Vas kraj Huma na Sutli, 28. VII. 1874. – Zagreb, 21. X. 1924.)¹ na dvorcu u Brezovici, na temelju istraživanja njegove ostavštine pohranjene u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture. U njoj se čuva četrdesetak pisama, većinom korespondencije arhitekta Kovačića i raznih obrtnika iz Beča i Zagreba, pedesetak skica i bilježaka te desetak računa. U radu će biti iznesena nova saznanja o uređenju dvorca i središnje dvorane.

O izgledu središnje dvorane u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera nema mnogo sačuvanih podataka osim fotografije u časopisu *Svijet* iz 1929. godine, kada su u dvorcu trebali odsjesti kralj Aleksandar I. Karađorđević i njegova obitelj.² Međutim, u dnevniku *Novosti* iz iste godine objavljeni su zanimljivi podaci da se u dvorac namjeravalo donijeti svo pokućstvo iz Banske palače u Zagrebu i beogradskoga dvora. Naime, prema autoru članka veći dio tadašnjeg inventara dvorca pohranjen je u Nadbiskupijskom dvoru u Zagrebu, a određen je dio prodan ili odnesen.³ Međutim, u Ministarstvu kulture sačuvano je dosta dokumenata povezanih s preuređenjem dvorca koje je potaknuo nadbiskup Bauer te ga povjerio zagrebačkom arhitektu Viktoru Kovačiću.⁴

Ta se dokumentacija uglavnom sastoji od računa, predračuna i pisama koja je Kovačić izmjenjivao s obrtnicima te njegovih bilješki i skica. Datirani su u razdoblje između 1915. i 1921. godine te možemo zaključiti kako su to vremen-

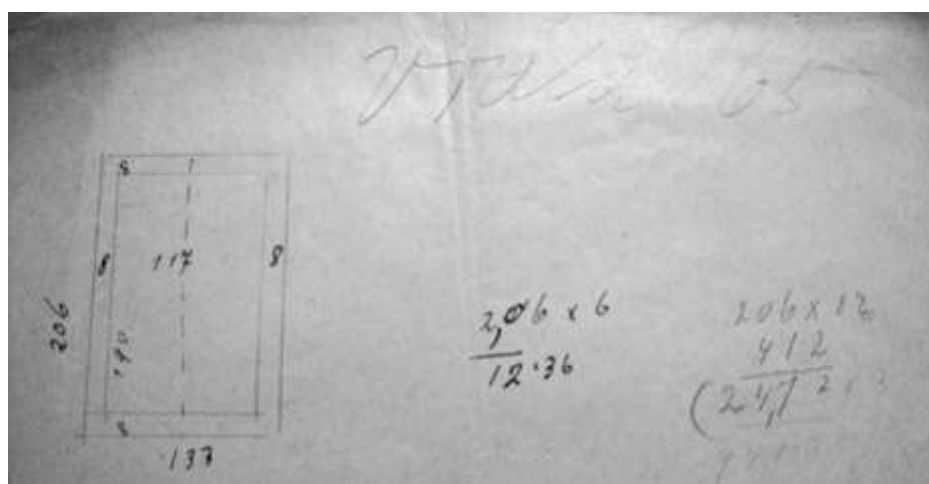
¹ Viktor Kovačić završio je obrtnu školu u Grazu. Od 1896. godine u Beču pohađa Specijalnu školu za arhitekturu kod Otta Wagnera. Najvažniji projekti su mu crkva sv. Blaža, palača Burze, kuće Slaveks i Frank te uređenje Jezuitskoga trga. Utjecao je i na pitanja spomeničke zaštite, urbanizma i regulacije te podizanje kvalitete građevinskoga obrta u Hrvatskoj. Usp. Ž[arko] D[omljan] (1995), str. 466.

² Usp. D. Š. (1929), str. 176-177.

³ Usp. Mašić (1929), str. 9.

⁴ Građa je pohranjena u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

ski okviri opremanja dvorca. Kovačić je radio na uređenju i dizajniranju interijera, dok o arhitektonskim promjenama na dvorcu u to vrijeme nema dokumenata. Prema dokumentu od 6. rujna 1916. godine izvođač radova Ivan Papić obvezao se popraviti strop i vijenac glavne dvorane u Brezovici za iznos od 950 kruna. Kovačić je očito radio i na novim vratima i prozorima dvorca što je potvrđeno njegovim bilješkama i skicama. Sačuvana je Kovačićeva skica vrata sa točnim dimenzijama vrata i dovratnika [sl. 1].

SLIKA 1. Primjer Kovačićeve skice vrata

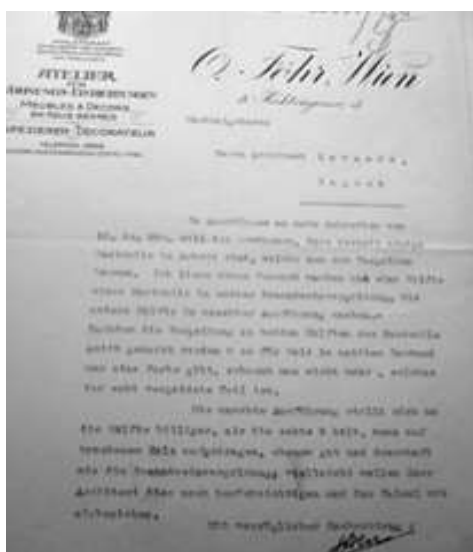
Najveći broj pisama, datiranih u godine 1915. i 1916., tiče se uređenja interijera. Dio čine pisma Otte Föhra, vlasnika *Atelier für Wohnungs-Einrichtungen, Tapezierer und Decorateur* iz Beča. Nakon posjeta Kovačića Beču u pismima se raspravlja o izboru dizajna za stolce koji su se trebali izraditi prema stolcima iz bečkoga dvorca Belvedere, u baroknom stilu, ali uz neke preinake koje doprinose udobnosti. Kovačić i Föhr izmjenjuju skice, odabiru vrstu drva, vrstu pozlate te uzorke tkanine za tapeciranje.

U pismu od 27. travnja 1916. godine saznajemo da je nadbiskup Bauer odobrio neke od projekata uređenja. Za uređenje središnje dvorane odobrio je izradu šesnaest stolaca prema modelu modificiranoga belvederskog stolca, dva naslonjača te zidni stol s mramornom pločom koji stilom odgovara ostalom namještaju i škri-nji. Kovačić i Föhr dogovaraju precizne detalje izvedbe, razmjenjuju skice i uzor-

ke, a Föhr šalje i cijele modele kao prijedloge. U slijedećim pismima Kovačić izražava želju da materijal za namještaj bude hrastovina ili orahovina, a Föhr predlaže hrastovinu te ručnu izradu kako bi se postigao antikni izgled. Föhr također predlaže specifičnu nijansu za pozlatu drveta [sl. 2].

Konačno u svibnju 1916. godine majstor Föhr šalje Kovačiću predračun naslovljen na Nadbiskupijski ured za robu. To je predračun za izradu šesnaest stolaca koji će biti izvedeni prema uzoru na belvederske stolce, izrađeni od orahovine ili hrasto-

⁵ George Hepplewhite (1727.-1786.) bio je engleski stolar i drvorezbar. Tip stolaca koje je izrađivala njegova radionica, vjerojatno prema njegovim nacrtima, karakterizira naslon u obliku štita s dekorativnim frizovima pšeničnog klasja ili lišća paprati.

SLIKA 2. Pismo majstora Föhra Viktoru Kovačiću s opisom pozlate

SLIKA 3. Hepplewhite tip fotelje

vine, pozlaćeni i bijelo tapecirani. Predračun također predviđa i izradu dvije fotelje, veće od stolaca u sjedalici i naslonu, ali u ostalim specifikacijama analogne stolcima, dva zidna stola s mramornom pločom s djelomičnom pozlatom te jedne antikne škrinje.

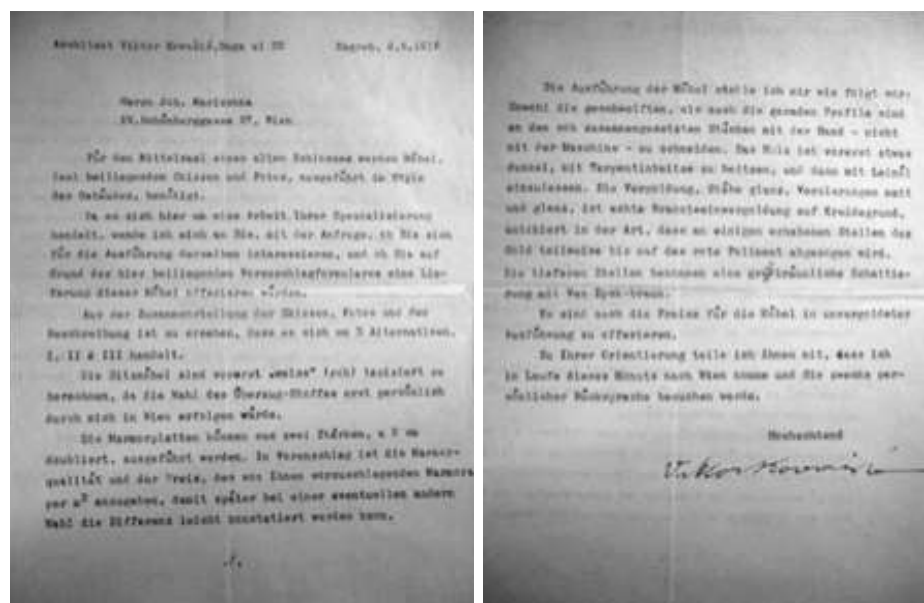
Prema pismima datiranim u lipanj 1916. godine fotelje su tijekom navedenoga mjeseca već u izradi. U pismu od 4. srpnja 1916. godine Föhr obavještava da su poslana dva stolca i uzorci tkanine za tapeciranje, a 29. srpnja šalje konačni obračun troškova izrade i transporta. Iz istoga pisma saznajemo da su istodobno u izvedbi jedan zidni stol i ogledalo za nišu. Föhr i Kovačić raspravljaju o tkanini za tapeciranje te biraju između velura i damasta. U pismu iz 12. kolovoza 1916. godi-

⁶ Kao komparativan materijal može poslužiti primjer tkanine iz moskovskog muzeja. O dizajnu tkanine koju Kovačić naručuje nema mo nikakvih podataka. Usp. Mrežna stranica muzeja, <http://museums.artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st037.shtml> The Museum of oriental art Moscow (posjećeno 19. 12. 2012.).

⁷ Usp. Fak (2009), str. 326.

ne stoji da je fotelja tipa *Hepplewhite*⁵ te da je poslana isti mjesec u Brezovicu [sl. 3]. Presvlaka za fotelje i stolce je crveni *scutari velur*. Riječ je o luksuznoj, florealno dekoriranoj vrsti baršuna iz Turske.⁶ Zadnja verzija zidnoga stola opisana je kao zidni stol s trodijelnom pločom od mramora tipa *Diaspero rosso antico* dužine 4,5 metra. U studenom 1917. godine spominje se u konačnom obračunu i okrugli stol od orahovine s intarzijama.

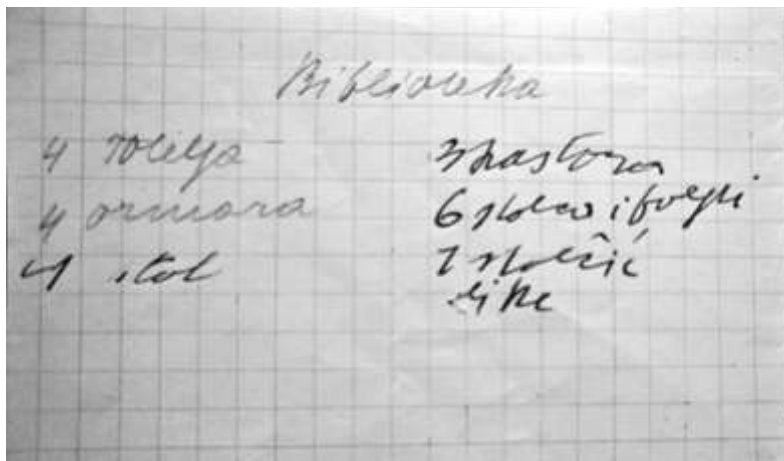
Usprkos ovoj velikoj narudžbi, Kovačić od lipnja 1916. godine na još nekoliko adresa, uglavnom bečkih obrtnika, šalje upite o cijenama pojedinih artikala. Među njima valja istaknuti tvornicu namještaja *Bothe und Ehrmann* koja je proizvodila luksuzno pokućstvo kojim je opreman carski dvor u Beču, a osnivači tvrtke prije udruživanja radili su i na opremanju zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu.⁷ Iako ne znamo kako je namještaj koji je Kovačić naručio izgledao te od koga je naručen, na temelju pisama saznajemo da je autor nacрта bio sam Kovačić koji je u molbama za predračun detaljno opisivao ili slao skice i slike kako bi namještaj trebao izgledati. Tako u pismu koje šalje drugom obrtniku, Johannu Marischki, prilaže skice i detaljno navodi na koji bi način namještaj namijenjen središnjoj

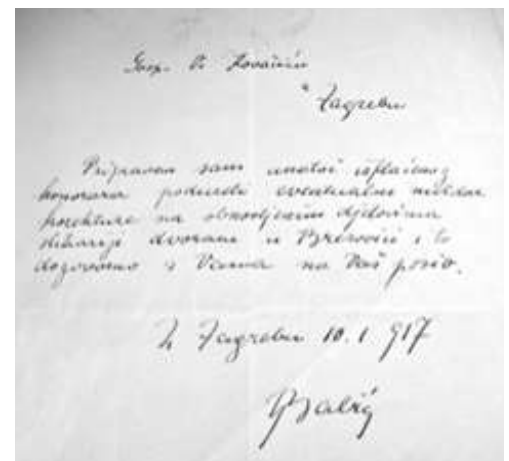
SLIKA 4. Pismo Viktora Kovačića obrtniku Johannu Marischki s opisom namještaja za središnju dvoranu

dvorani trebao biti obrađen [sl. 4]. Na temelju dostupnog opisa možemo pretpostaviti da Kovačić ponovo traži namještaj u baroknom stilu: fotelje s bogato ornamentiranim i pozlaćenim drvenim dijelovima, zidne stolove koji bi dekoracijom odgovarali spomenutim foteljama te drveni okvir za ogledalo. Kovačić traži ručnu obradu drveta i bijelu podstavu tapeciranih dijelova, a navodi i kako bi se drvo trebalo pozlatiti te kako će osobno doći u Beč izabrati tkanine za tapeciranje. Iz svega navedenoga vidljivo je da je osobitu pozornost pridavao detaljima i vrhunskoj izved-

⁸ U dokumentima se ne precizira radi li se o kapeli u dvorištu ili kapeli koja je uređena unutar samog dvorca. Za pretpostaviti je da se radi o kapeli u istočnoj kuli dvorca, koja je uređena za vrijeme nadbiskupa Bauera.

SLIKA 5. Primjer Kovačićevih bilješki s popisom namještaja za biblioteku

SLIKA 6. Pismo Ljube Babića

bi predmeta. Sačuvane su i Kovačićeve bilješke u kojima navodi koji bi namještaj trebao biti u ostalim prostorijama dvorca. Iz bilježaka se vidi da je biblioteku htio opremiti foteljama, ormarima, stolom, zastorima i slikama [sl. 5], a blagovaonicu stolom, stolicama, buffetom i zastorima. Riječ je o novom namještaju jer samo za fotelje iz salona napominje da ih treba popraviti. Kovačić oprema i kapelu trima klesalima i foteljom.⁸

Od bečke tvornice predmeta od stakla *J. & L. Lobmeyr* Kovačić 1917. godine naručuje luster. Riječ je o tvornici s dugom tradicijom, osnovanoj 1823. godine, a jedan od njenih vlasnika Ludwig Lobmeyr suosnivač je Muzeja primijenjenih umjetnosti u Beču (*Museum für Angewandte Kunst*).⁹ Iste godine Kovačić naručuje još rasvjetnih tijela od Tvornice lusteri i keramike Nicolausa Mundta iz Beča,¹⁰ pa možemo pretpostaviti kako je tada bio pri kraju dekoraterskih radova na dvorcu.

Vidi tekst Roth, Samodol.

⁹ Usp. Mrežna stranica muzeja, <http://www.lobmeyr.at/content/familie/familie2/> (posjećena 3. 1. 2013.).

¹⁰ Naziv tvornice je *Bronzewaren und Luster Fabrik für Gas und elektrische Beleuchtung*.

Osim računa za rasvjetu u ostavštini se nalazi i nekoliko skica iz kojih se može iščitati kakve je lustere i lampe namjeravao postaviti u svaku prostoriju dvorca. To govori u prilog tezi da je Kovačić bio angažiran i na ostalim prostorijama u dvorcu, a ne samo na velikoj dvorani. Kontaktirao je i druge majstore, a jedan od njih je Max Schmidt, tapetar iz Beča. U pismu iz 23. lipnja 1917. godine Kovačić šalje Maxu Schmidt u dimenzije zidova i prozora kako bi Schmidt izračunao broj rola tapeta, te mu u kasnijim pismima Schmidt daje popis tipova tapeta i njihovih cijena.

U 1917. godinu također je datirano pismo Ljube Babića Viktoru Kovačiću u kojem Babić navodi kako je „spreman obaviti korekture na obnovljenim dijelovima slikarije dvorane u Brezovici” u dogovoru s arhitektom [sl. 6]. Babić se u Kovačićevoj ostavštini spominje i u Kovačićevoj bilješci gdje je uz njegovo ime pridodan broj 232,66. Možemo pretpostaviti da ovaj zapis predstavlja iznos koji je arhitekt morao ili namjeravao isplatiti Babiću za rad na freskama. Budući da se u dosadašnjoj literaturi ne spominje Babićev rad na osliku u Brezovici, a daljnja istraživanja oslika tek predstoje, njegov se udio još uvijek ne može odrediti sa sigurnošću.

Najkasnije datirani dokument, onaj iz 1921. godine, naslovljen je na Nadbiskupski dvor, a iz njega saznajemo da je po nalogu arhitekta Kovačića uvedena struja u dvorac.

Današnji izgled dvorca Brezovice i njegova devastacija ne daju ni naslutiti kako je dvorac izgledao u vrijeme kada je služio kao rezidencija nadbiskupa Bauera i kada je arhitekt Viktor Kovačić radio na njegovom uređenju. Upravo je zbog toga ostavština Viktora Kovačića koja sadrži velik broj pisama, dokumenata i skica, vrlo vrijedan izvor podataka o tadašnjem izgledu dvorca.

Arhivska građa Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu o dvorcu Brezovici u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera

studenti: Ivan Roth, Mima Samodol
mentorica: dr.sc. Dubravka Botica, docent

Iz razdoblja stolovanja nadbiskupa Antuna Bauera (Breznica, 1914.–Zagreb, 1937.)¹ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu ne daje mnogo informacija o dvorcu u Brezovici. Kanonske vizitacije iz XVIII. stoljeća spominju i dvorac i kapelu, a u vizitacijama XX. stoljeća o kapeli unutar župe nema ni spomena.²

Godine 1913. Zemaljska vlada šalje zapisnik o preuzimanju dobara Brezovica-Obrež koji su kupljeni od trgovca Josipa Auša i traži kanonsku privolu glede rušenja nekih trošnih i neupotrebljivih zgrada, a privola je iste godine i dobivena.³ Dvije godine kasnije podignuta je tužba protiv Josipa Auša jer ga se tereti za prodaju manje površine zemljišta nego što je propisano zbog čega je morao Vladi platiti 37.746 kruna i 38 forinti.⁴ Prezidijalni spisi iz 1916. godine spominju razne investicije te se umoljava „[...] prvostolni Kaptol da dade privolu, da se izvedu razne investicije na nadb. dobru u Brezovici [...]“.⁵ Vjerojatno je zbog tih investicija Nadbiskupija poslala molbu Vladi 1918. godine za prodaju nekih zemljišta na području grada Zagreba kako bi se utržak uložio u Brezovicu. Tako je 1919. godine prodana šumska čestica Mačkovica za koju je dobiveno 67.220 kruna.⁶ Iste godine „Povjereništvo za prosvjetu i vjeru vraća odobrene ugovore sklopljene s Stjepanom i Ivanom Kašinec.“⁷ Utržak od prodanoga drva trebao se uložiti u Brezovicu.⁸ Iz svega toga doznajemo kako Brezovica nije bila u dobrom stanju već su bile potrebne razne promjene, brojne investicije te mnogo donacija i sredstava za obnovu čitavoga dobra.

¹ Više o životu i službi A. Bauera u: Ivan Macan, *Antun Bauer – filozof i nadbiskup u: Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 54, br. 2. Zagreb: Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 1999., str. 149-158.

² „Ima li u obsegu župe filijala ili javnih kapelica? Imadu li patrona? U kakovu se stanju nalaze njihove zgrade? Nema.“ Kanonske vizitacije, 1905. god. 151/VII, str. 283.

³ Usp. Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Prezidijalni spisi 72/1913.

⁴ Usp. NAZ, Prezidijalni spisi 22/1915.

⁵ NAZ, Prezidijalni spisi 32/1916.

⁶ Usp. NAZ, Prezidijalni spisi 88/1919.

⁷ NAZ, Prezidijalni spisi 129/1919.

⁸ *Isto.*

⁹ Usp. NAZ, Prezidijski spisi 232/1938., 13 isprava u predmetu *precisionalnog obračuna između blagopokojnog nadbiskupa Dra A. Bauera i njegovog nasljednika uzoritog g. kardinala Dra A. Stepinca*.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ NAZ, Prezidijski spisi 308/1933.

¹⁴ Usp. NAZ, Prezidijski spisi 333/1933.

¹⁵ Usp. NAZ, Prezidijski spisi 308/1933.

¹⁶ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 30, Ostavinska rasprava A. B. – temeljne glavnice, *Pregled novčanog rukovanja sa imovinom temeljnih glavica zagrebačke nadbiskup. nadarbine po nadbiskupu Dru Antunu Baueru, 1938*.

¹⁷ Isto.

¹⁸ NAZ, Prezidijski spisi 99/1924.

¹⁹ Usp. NAZ, Prezidijski spisi 141/1924.

Tek dokumenti iz godina nakon smrti Antuna Bauera daju poneku informaciju o dvorcu u Brezovici. U precisionalnom obračunu nasljednici Antuna Bauera i kardinal Alojzije Stepinac raspravljaju o udjelu Bauerovih nasljednika u ostavinskoj raspravi.⁹ Bauerovi nasljednici se žale kako gotovo ništa nisu naslijedili niti su bili uključeni u proces ostavinske rasprave pa su u jednom trenutku spomenuli i brezovički dvorac.¹⁰ U protuočitovanju od 2. lipnja 1939. godine Bauerovi nasljednici govore o Brezovici spominjući „[...] neke stvari koje pokojni nije primio, ali ih je ostavio: tako čitav električni uređaj rasvjete [...]“.¹¹ Na tu se tvrdnju Alojzije Stepinac brani govoreći kako nije točno da je Bauer ostavio električne uređaje, već je novac za njihovu instalaciju izdan iz temeljnih glavica.¹² To potvrđuje i navod u Prezidijskim spisima iz 1933. godine: „Preuzvišeni umoljava prvostolni Kaptol, da smije iz temeljnih glavica potrošiti 60.000 dinara za priključak dobra Brezovice na udruženu električnu centralu u Zagrebu,“¹³ što je iste godine i odobreno.¹⁴ Ta je investicija detaljnije opisana u dokumentu iz 1933. godine na koju se referiraju Prezidijski spisi (gradnja dalekovoda, postavljanje elektromotora i sl.).¹⁵

Konkretnije informacije o dvorcu u Brezovici daje maleni broj sačuvanih dokumenata (predmeta) ostavinske rasprave Antuna Bauera. Predmet 30 naslovljen *Temeljne glavnice* ne pruža mnogo, tek nabroja investicije nadbiskupske nadarbine zagrebačke. Spomenuta je kupovina dobra Brezovica-Obrež od Josipa Auša te iznosi investicije na posjedu (električne instalacije, rafinada i svinjac).¹⁶ Pod navodom „Električna instalacija u Brezovici“ nabrojani su svi troškovi te investicije od 1924. do 1926. godine iz čega se vidi da je i na ranije radove na električnim instalacijama u dvorcu potrošen novac iz temeljnih glavica,¹⁷ kako navodi Alojzije Stepinac u ranije spomenutom „obračunu“. Te se investicije spominju u prezidijskim spisima iz 1924. godine: „Prvostolni Kaptol se umoljava, da dade Kanonsku privolu za neke investicije na nadarb. dobru Brezovica.“¹⁸ Biskup je dozvolio da se pozajmi 520.000 dinara iz temeljnih glavica za investicije u Brezovicu.¹⁹

Predmet 33 naslovljen je *Popravci na zgradama nadarbine* u čemu je sadržana i Brezovica. Tu su detaljno opisani potrebni popravci na dvorcu te je za svaki popravak naveden i točan iznos u dinarima. Budući da su radovi bili prilično opsežni i zahvaća-

ju čitavu unutrašnjost građevine, pročelja i njezino okruženje može se zaključiti da je dvorac bio u lošem stanju. Dokument nije datiran pa pretpostavljamo da je obnova krenula neposredno nakon kupnje dobra od Josipa Auša.

Dokument započinje kratkim opisom zgrade u kojem se spominje kako „[s]ve unutarnje prostorije iziskuju popravke na zidovima i stropovima“.²⁰ Nakon toga slijedi odlomak *A. KROV I TAVAN* u kojem se, sudeći prema potrebnim radovima, krov nalazi u vrlo lošem stanju. Promijenjen je veliki dio drvene konstrukcije krova, a bili su potrebni i manji radovi kao što su oni bravarski i limarski.²¹ Također je bilo potrebno vezati svod kule željeznim sponama jer je bio napuknut.²²

Odlomak *B. I. KAT* također daje naslutiti da je ovaj dio građevine bio u lošem stanju. Sve prostorije su prekrečene, glinene peći su popravljene, a u nekim prostorijama bilo je potrebno žbukanje, poboljšanje izolacije, popravak podova i zamjena manjih drvenih i metalnih dijelova kao što su vrata, kvake i dr.²³ Za većinu prostorija istaknuto je da se mora raditi „po uzoru na staro“ što je posebno istaknuto kod kapelice u dvorcu.²⁴

U prizemlju (odlomak *C. PRIZEMLJE*) bili su potrebni jednaki radovi, uglavnom krečenje, žbukanje te stolarski i bravarski radovi.²⁵ Radovi u prizemlju nešto su složeniji budući da je svaka prostorija oštećena vlagom, a najopsežniji radovi obavljani su u kuhinji; tu je ponovno dana pažnja izvornosti – pločice se pažljivo skidaju te se ponovno vraćaju nakon popravka zida i instalacija.²⁶ U podrumu su izvedeni najmanji zahvati, a na pročeljima dvorca popravljena je otpala žbuka kod „glavnog vijenca“ te je cijelo vanjsko lice prekrečeno dva puta.²⁷

Nakon potrebnih popravaka na dvorcu navedeni su popravci na zgradama koje ga okružuju. Iz toga se vidi da je i početkom XX. stoljeća ovaj kompleks bio vrlo složen, ali s obzirom na stanje okolnih građevina vjerojatno ih većina nije bila u funkciji. Na popisu se nalazi tridesetak građevina od kojih je većina izgrađena od opeke, a tek neke od drveta (uglavnom šupe).²⁸ To su, većinom, gospodarske zgrade, uglavnom prizemne iako ima i jednokatnih građevina. Sve su oštećene uglavnom vlagom, a jedino je lugarnica bila obnavljana ranije pa ona ne zahtijeva intervencije.²⁹ Većina zgrada zahtijeva tek manje popravke, dok je za neke navedeno kako su potpuno nepodobne za korištenje pa su predviđene za rušenje (stari drveni svinjac) ili za rušenje i po-

²⁰ NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, Ostavinska rasprava A. B. – popravci na zgradama nadarbine, *Predračun za popravak zgrade na nadbiskupskom dobru Brezovica*, ? (dalje Predmet 33, *Predračun*), str. 1-2.

²¹ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 2-6.

²² Nije specificirano u kojoj kuli je potrebno staviti željezne spona. Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 6.

²³ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 6-11.

²⁴ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 7.

²⁵ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 12-20.

²⁶ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 13-14.

²⁷ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 20.

²⁸ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 21-51.

²⁹ Usp. NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 21.

³⁰ NAZ, Predmet 33, *Predračun*, str. 23.

³¹ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, Ostavinska rasprava A. B. – sudski zapisnici, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938.

³² *Snimka plana dvora*, 1895., Zagreb, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, inv. br.: 8567; neg.: VII-356.

novnu izgradnju (zgrada bivšega stana upravitelja, drvarnica i peradnjak, stara šupa te družinska kuća uz cestu). Ovaj je popis značajan jer prije opisa intervencija daje i vrlo kratki opis svake građevine, uglavnom informacije o materijalu i dimenzijama. Značajan je i spomen kapelice izvan dvorca na čijim su prozorima, po svemu sudeći, stajali vitraji jer se spominju „[...] četiri prostrana prozora i jedan okrugli od željeza nad ulazom koji su ostakleni katedralnim staklom u olovnom spoju“.³⁰ Osim toga, kapelica se, uz lugarnicu, nalazila u najboljem stanju.

Predmet 35 – *sudski zapisnici* sastavljen je 20. siječnja 1938. godine u Brezovici, a sadržava dokument u kojem su popisane sve pokretnine u brezovičkome dvorcu nakon smrti Antuna Bauera. Prema tom popisu očigledno je da je dvorac bio prilično raskošno uređen. Svaka je prostorija imenovana, odnosno opisana je njezina funkcija, ali nemoguće je točno utvrditi točan položaj pojedine prostorije. Naime, sudsko povjerenstvo krenulo je u popis od središnje dvorane na prvom katu prema lijevo.³¹ Međutim, nije pojašnjeno na koju stranu jer prema sjeveru lijevo je zapadno krilo, a prema jugu istočno krilo. Stoga smo se u pokušaju točnog lociranja prostorija poslužili i tlocrtom iz 1895. godine³² [sl. 7] i Predmetom 33 budući da taj dokument kreće s popisom štete od tavanskoga ulaza. Međutim, poznato je da su zapadno i istočno krilo

SLIKA 7. Snimka kata dvorca iz 1895. godine

na svojim južnim krajevima imala ulaze na tavan koji su i ucrtani na tlocrtu iz 1895. godine. Potrebno je napomenuti kako se funkcije prostorija u oba popisa (Predmet 33 i Predmet 35) razlikuju, ali one su vjerojatno mijenjane u godinama između nastanka popisa.

Prema Predmetu 35 u središnjoj dvorani nalazilo se nekoliko sjedećih garnitura,³³ slično onome kako je prikazano na fotografiji u časopisu *Obitelj* iz 1931. godine. Lijevo od središnje dvorane u popisu slijedi tajnikova soba, a nakon nje predsoblje kapelice i kapelica.³⁴ Predsoblje kapelice također je prikazano na fotografiji u istom časopisu [sl. 8] koja je krivo opisana kao fotografija biskupove sobe.³⁵ Namještaj na fotografiji i u biskupovoj sobi s popisa se ne podudaraju, dok onaj u predsoblju kapelice s popisa odgovara fotografiji – „1 klecalo u gotskom stilu“, „2 klupe u gotskom stilu“, „1 antikni drveni luster sa 8 svijeća“.³⁶ Na predsoblje kapelice nadovezuje se kapelica koja se prema izvorima (časopisi *Svijet*, 1929. i *Obitelj*, 1931.) nalazila u kuli, što je vidljivo i na fotografiji u časopisu *Obitelj* [sl. 9]. U kapelici se nalazio manji broj predmeta, tek jedan sag, jedan stol i jedna stolica, stropna ampula i „1 oltar ugrađen u hrastovom ormaru“.³⁷ Južno od predsoblja kapelice nastavljaju se radna soba (u Predmetu 33 navedena kao salon), zatim raskošno uređena spavaća soba te soba za slugu i kupaonica.³⁸

³³ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938.

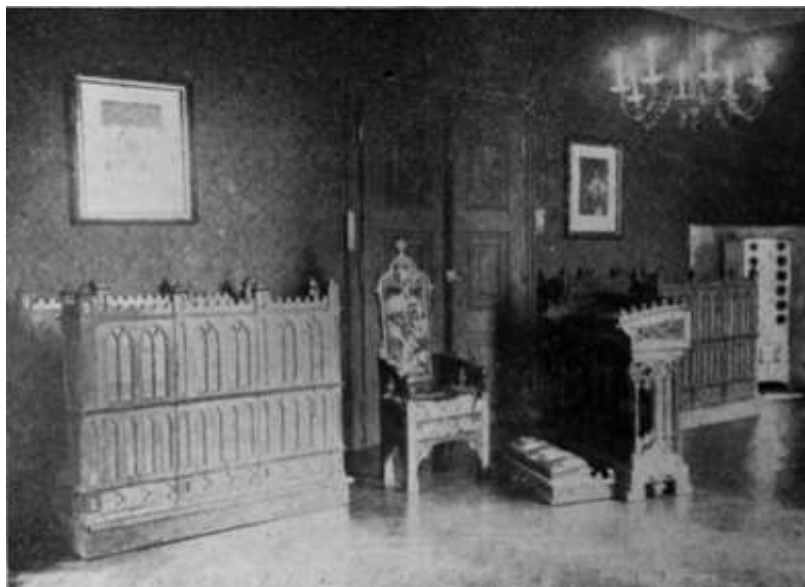
³⁴ Isto.

³⁵ Usp. Stjepan Markulin (1931), str. 83.

³⁶ NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

SLIKA 8. Predsoblje kapelice

SLIKA 9. Kapelica u istočnoj kuli dvorca

³⁹ *Isto.*⁴⁰ *Isto.*⁴¹ *Isto.*⁴² *Isto.*

Nakon pokretnina na stubištima popis se nastavlja desno od središnje dvorane u sobi za strance, odnosno biskupovoj sobi.³⁹ Nakon nje slijedi soba za primanje sa sobicom u kuli gdje su se nalazile dvije velike sjedeće garniture,⁴⁰ što i odgovara funkciji prostorije. Južno od sobe za primanje nastavljaju se četiri prostorije – soba za strance, blagovaonica i dvije gostinjske sobe.⁴¹

Na temelju popisa teško je utvrditi točnu lokaciju pojedine prostorije. Pretpostavljamo da „lijevo“ u Predmetu 35 znači istočno i da su prvo popisane prostorije u kraćem krilu. Redom bi, dakle, išle središnja dvorana, zatim istočno tajnikova soba, predsoblje kapelice, kapelica u kuli, radna soba, spavaća soba s kupanom koja nije ucertana u tlocrtu i soba za slugu. Zapadno od središnje dvorane prva je soba za strance (biskupova soba), slijede soba za primanje sa sobicom u kuli, soba za strance, blagovaonica (prostorija u kojoj je danas zrcalni svod) te dvije gostinjske sobe. Ovakvom rasporedu u prilog ide i Predmet 33 koji je započet kod tavanaskog ulaza u, pretpostavljamo, istočnome krilu – broj prostorija jednak je broju prostorija u tlocrtu. Ranije spomenuta fotografija predsoblja kapelice [sl. 9] također može poslužiti kao dokaz da su prvo popisane prostorije u istočnome krilu, odnosno da se kapelica i njezino predsoblje nalaze u istočnome krilu. U pozadini fotografije nalaze se dvokrilna vrata na sredini zida, koja vode u prostoriju prema sjeverozapadu te danas više nisu na središnjem dijelu zida, već su pomaknuta prema zapadnom pročelju. Položaj peći u predsoblju govori u prilog da se radi o sjeveroistočnoj prostoriji zbog položaja dimnjaka. Nadalje, na fotografiji su vidljivi izvor svjetlosti s lijeve strane (ukazuje na prozor na istočnom zidu) te s desne strane (ukazuje na prozor na sjevernom zidu nasuprot vratima). Takvo osvjetljenje odgovara položaju svjetla u prostoriji uz istočnu kulu, dok je u prostoriji uza zapadnu kulu (u sobi za primanje) s istočne strane puni zid. Pretpostavljamo da se kapelica u dvorcu nalazila u istočnoj kuli, odnosno da popis u Predmetu 35 započinje od središnje dvorane prema istočnome krilu.

U prizemlju je popisan inventar u samo sedam prostorija, a svi predmeti odgovaraju navedenoj funkciji prostorija. Iznimno se popis i funkcija ne podudaraju u slučaju stana kastelana koji sadržava tri prostorije, a navedena su tek dva ormara, stol i sjedeća garnitura što govori da te tri prostorije vjerojatno nisu imale funkciju stana.⁴²

Nakon popisa prostorija i inventara dvorca popisane su pokretnine u zgradama oko dvorca. Kapela uz dvorac bila je skromno uređena: u popisu nije spomenut čak ni oltar pa je vjerojatno kapelica u dvorcu služila biskupu za molitvu umjesto ove vanjske kapele.⁴³ U gospodarskim zgradama stajao je inventar koji odgovara funkciji tih zgrada, a u vrijeme ovog popisa sve su bile u funkciji. Jasno je da je tridesetih godina XX. stoljeća Brezovica bila bogato i unosno dobro: tu je bilo pohranjeno žito, dvjestotinjak životinja, a u funkciji su bile i mljekara, kovačnica, mlin i druge građevine.⁴⁴

U ostavinskoj raspravi priloženi su i dokumenti iz 1936. godine kojima je Antun Bauer darovao veliki broj predmeta i nekoliko životinja nadbiskupskom dobru Brezovici.⁴⁵ Predmeti koje je poklonio nalaze se na popisu u Predmetu 35, osim misnoga pribora u kapelici kojeg je Bauer poklonio, a nije popisao 1938. godine u Predmetu 35.⁴⁶ Među ostalim, poklonio je „baroknu“⁴⁷ garnituru, nekoliko lusteri i sliku *Sveta Tri Kralja*, za koju stoji da je „[...] kopija slike sa oltara sv. Jeronima u Rimu“.⁴⁸ Bauer navodi kako je poklonio i 28 slika, a isti broj slika nalazi se na popisu inventara. Za neke su slike navedeni autori,⁴⁹ čak i nazivi djela („Ave Maria“ od Crnčića).⁵⁰ Osim slikarskih djela u spavaćoj sobi nalazila se i plaketa, *Rad* Roberta Frangeša-Mihanovića.⁵¹

U vrijeme nadbiskupa Bauera dvorac je bio uređen s jasnom hijerarhijskom podjelom prostorija na one koje koristi nadbiskup te one za sluge i radnike. Arhivski izvori pripomogli su u detektiranju ovih prostorija, posebice u njihovom smještaju, funkciji i opremi. Iz izvora znamo da se kapelica nalazila u kuli, a pomoću dokumenata iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu pretpostavili smo da se nalazila u istočnoj kuli na prvome katu. Bauer je također i opremio dvorac raskošnim bečkim namještajem, ukrasio ga djelima poznatih domaćih umjetnika te omogućio da dvorac u Brezovici i u prvoj polovici XX. stoljeća bude uspješno i funkcionalno gospodarsko dobro.

ISTRAŽENA ARHIVSKA GRAĐA:

- NAZ, *Kanonske vizitacije*, 49/V, 1720., str. 456
- NAZ, *Kanonske vizitacije*, 49/V, 1726., str. 585.
- NAZ, *Kanonske vizitacije*, 65/XXIb, 1802., str. 543.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 36, Ostavinska rasprava A. B. – fundus instructus nobilior, 1934.-1941.

⁴⁶ Nije specificirano o kojoj se kapelici radi. Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 36, 1934.-1941.

⁴⁷ „U velikoj dvorani: barokna garnitura od 16 tapeciranih stolaca, 2 fotelja, 1 okrugli stol, 1 uzidani kredenc /:sve izradjeno kod Föhra – Beč“. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 36, 1934.-1941.

⁴⁸ NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 36, 1934.-1941.

⁴⁹ „1 uljena slika u crnom okviru / original slikarice Nikolić“, „1 velika slika u crnoj rami / "Ave Maria" od Crnčića“, „2 velike uljene slike u okvirima / jedna od Tomerlina“. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938.

⁵⁰ NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938.

⁵¹ Isto.

- NAZ, *Kanonske vizitacije*, 151/VII, 1905., str. 283.
- NAZ, *Kanonske vizitacije*, XII, 1932. str. 1
- NAZ, *Kanonske vizitacije*, XII, 1938. str. 1.

- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 72, 81, 120/1913.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 21, 136/1914.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 22, 55, 70/1915.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 32/1916.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 14, 18, 30, 67/1918.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 9, 88, 107, 129/1919.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 4, 41, 131, /1920.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 81, 99, 129, 144/1924.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 82/1928.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 308, 333/1933.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 232./1938.
- NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 249/1951.

- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 29, Ostavinska rasprava A. B. – knjiga prodanih nekretnina do 7. XII 1937.*
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 30, Ostavinska rasprava A. B. – temeljne glavnice*, 1938.
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 32, Ostavinska rasprava A. B. – stanje nadarbine*, 1938.
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, Ostavinska rasprava A. B. – popravci na zgradama nadarbine, ?*
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 34, Ostavinska rasprava A. B. – porezna dugovanja*, 1937.-1943.
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, Ostavinska rasprava A. B. – sudski zapisnici*, 1938.
- NAZ, *Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 36, Ostavinska rasprava A. B. – fundus instructus nobilior*, 1934.-1941.

Opis sondi

studentice: Kristina Brodarić, Petra Šlošel, Eva Žile

mentorice: dr. sc. Dubravka Botica, docent

mr. sc. Dijana Požar

U konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima otvorene su sonde na dostupnim dijelovima pročelja te u nekoliko prostorija dvorca, a nastavak su istraživačkih radova prve faze rada na projektu.

Sonde na pročeljima otvorene su u svrhu utvrđivanja izvornih struktura zidova i naknadnih promjena na njima. Također su utvrđeni slojevi, vrste i debljine žbuke te slojevi naliča u pojedinim dijelovima pročelja.

Ustanovljene su višekratne promjene oblikovanja glavnoga (sjevernoga) pročelja. Sondiranja su pokazala da je veći dio plastičnih dekorativnih elemenata naknadno apliciran na pročelje, bilo dodavanjem na starije strukture komada tanke opeke ili crijepa zaravnatih žbukom (lezene), bilo upotrebom isključivo debelih slojeva žbuke bez dodavanja ostalih materijala (istaknute trake horizontalne rustike, kapiteli pilastara na rizalitu). Zbog nanošenja debeloga sloja žbuke kameni je portal poravnat s plohom pročelnoga zida iako je sondiranjem nedvojbeno utvrđeno da je u ranijim građevnim fazama bio istaknut u prostor. Znatne su promjene provedene u zoni sokla intervencijom u drugoj polovici XX. stoljeća o čemu svjedoči i sačuvana foto-dokumentacija.

Utvrđeno je da su tijekom jedne od intervencija na zgradi prozorski otvori na istom pročelju smanjeni te su im preoblikovani okviri izvedeni u žbuci. Također su utvrđene izvorne dimenzije svijetloga otvora i oblikovanje okvira (sonda 9). Ustanovljene su promjene i na žbukanim prozorskim okvirima u prizemlju sjeverozapadne kule.

Istraživanja u unutrašnjosti provodila su se na južnom zidu prostorije 15, na kojem su u prvoj fazi istraživanja utvrđene razlike u vezivu opeka te je dokazana naknadna prigradnja istočnoga krila na suprotnoj strani zida (sjeverni zid P16). Nađeni su ostaci većeg, širokoga segmentno zaključenoga otvora s rasteretnim lukom u gornjem dijelu, zazidanoga u kasnijoj fazi, vjerojatno prilikom dogradnje istočnoga krila dvorca. Također su provedena sondiranja u prostorima istočnoga i zapadnoga stubišta. Za sonde u unutrašnjosti dvorca u obilježavanju se koristila nova numeracija.

Dosadašnjim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima obuhvaćeni su samo neki dijelovi interijera i eksterijera, a izuzetno zanimljivi rezultati tih istraživanja poticaj su za daljnja istraživanja.

OTVORENE SONDE

Otvaranjem sonde na spoju zida i rizalita na istočnom pročelju ustanovljeni su pravilni redovi opeke konstruktivno vezani, koji ukazuju na istovremenost gradnje. Opeka je dimenzija $30 \times 15,5 \times 7,5$ cm. Na zidu pročelja vidljiva su dva sloja žbuke, donji debljine 2 cm te gornji koji je tanji. Dva sloja žbuke vidljiva su i na zidu rizalita, donji debljine 1 cm te gornji koji je tanji. U vezivu su vidljivi granulati.

SLIKA 11.

Sonda dokumentira žbuku i nalič starijega istaknutog prozorskog okvira prozora u prizemlju, uz SI kulu. Površina spomenutog okvira nije glatka, već se na njoj nalazi više slojeva vapnenih bijelih naliča. Vidljive su dvije vrste opeke od kojih je gornja izduženija i tanja, dimenzija $28 \times 4,5$ cm, a donja kraća, dimenzija $15 \times 7,5$ cm. Postojanje dviju vrsta opeka ukazuje na kasniju intervenciju kojom je smanjena dimenzija svijetlog otvora prozora dodavanjem manjih opeka ili njihovih dijelova unutar starijega otvora. Ožbukani okvir nalazi se isključivo na dijelu gdje je vidljiva starija opeka, odnosno izvorna struktura.

SLIKA 12.

SONDA 11 (svibanj/lipanj 2012.)	Sjeverno pročelje	Rizalit 1
		<p>Na istočnom spoju rizalita 1, u upuštenoj traci horizontalne rustike, pronađen je debeli sloj cementne žbuke. Vidljiva su dva sloja tvrde žbuke ukupne debljine 3 cm: unutarnji sloj 0,5 cm te vanjski debljine više od 2 cm.</p>

SLIKA 13.

SONDA 13 (svibanj/lipanj 2012.)	Sjeverno pročelje	Istočni dovratnik portala
<p>Sonda dokumentira da je portal u ranijoj fazi bio istaknut od plohe zida oko njega. Izbočena traka horizontalne rustike izvedena je isključivo u žbuci, debljine 3,8 cm. Ona je najvjerojatnije naknadno dodana, a u prilog tomu govori klesani vanjski rub kamenoga portala koji se proteže ispod rustike do zida zidanoga opekama. U odnosu na postojeću vanjsku plohu zida portal je izbočen 4,5 cm. Portal je izveden od mekanoga oker kamena pješčenjaka, višekratno preličenog.</p>		

SLIKA 14.

SONDA 14 (svibanj/lipanj 2012.)**Sjeverno pročelje****Zapadni dovratnik
portala**

Sonda dokumentira situaciju identičnu onoj u sondi S13. Dovratnik portala je izvorno bio izbočen 4 do 4,5 cm u odnosu na razinu zida. U strukturi zida vidljive su nepravilno zidane opeke različitih dimenzija, na kojima se nalazi sloj žbuke debljine oko 4,5 cm. Izbočena traka horizontalne rustike je formirana u žbuci.

SLIKA 15.

SONDA 15 (svibanj/lipanj 2012.)**Sjeverno pročelje****Rizalit 2**

SLIKA 16.

Sonda dokumentira spoj rizalita 2 i istočnoga dijela sjevernoga pročelja. Struktura zida formirana je pravilnim redom opeka visine 7,5 cm. Vidljiva su dva sloja žbuke i na svakome po više slojeva naliča. Vanjski sloj žbuke je tvrdi, dok donji sloj lako otpada. Širina i dužina opeke nisu čitljive iz sonde.

SONDA 16 (svibanj/lipanj 2012.)	Zapadno pročelje	Spoj SZ kule i Z pročelja
	<p>Sonda pokazuje da su trake izbočene horizontalne rustike izvedene u žbuci. Zid kule zidan je opekama dimenzija 31 × 6,5 cm. Struktura zida zapadnoga pročelja ukazuje na naknadne intervencije, a sam spoj nije jasno čitljiv. Razdjelni vijenac prizemlja i kata na spoju kule i zapadnog pročelja je oštećen te su u njegovoj strukturi vidljivi slojevi starijih profilacija.</p>	
SLIKA 17.		

SONDA 17 (svibanj/lipanj 2012.)	Sjeverozapadna krila	Ostatak starijeg doprozornika
<p>Uz doprozornik prozora u pri- zemlju SZ kule je vidljivo da je u ranijoj fazi izbočena traka horizon- talne rustike bila kraća, a u kasnijoj fazi je produžena prema prozoru. Obje faze izvedene su isključivo u žbuci, ali su različite strukture. Na starijoj žbuci uočeno je više slojeva naliča.</p>		
SLIKA 18.		

SONDA 1 (rujan 2012.)**Kat, prostorija 15, južni zid****Zazidani otvor****SLIKA 19.**

Istočno od postojećih vrata otkriven je zazidani segmentno zaključeni otvor visine 253 cm od postojeće razine poda te širine 160 cm. U gornjem dijelu otvor je zaključen rasteretnim lukom. Zaključak otvora možemo opisati i kao potkovasti ili glijavasti jer je segmentni luk nešto širi od vertikalnoga ruba otvora na koji nasjeda. Reška otvora najvećim dijelom nije pravilna, odnosno opeke izvornoga dijela otvora i zazida nasjedaju jedne na druge tvoreći isprepleteni uzorak. Zadnjih pet redova opeke prema vrhu otvora, neposredno prije početka luka, tvore pravilnu rešku otvora.

Dimenzije opeka izvornog dijela otvora (vanjskih dijelova) su: $30 \times 7,5 \times 15$ cm. Vezivo u vanjskom dijelu otvora čini sivkasta žbuka s krupnim šljunkom i biljnim materijalima. U vanjskom dijelu prepoznajemo najstariji sloj žbuke na kojem su vidljiva najmanje tri naliča - najdonji bijeli i dva oker žućkasta. Taj je sloj žbuke natučen. Slijedi drugi sloj žbuke na kojem je vidljivo više slojeva naliča.

Zazid je izveden svjetlijom opekrom dok je vezivo zazida mekano, s velikim udjelom pijeska. U zazidu prepoznajemo jedan sloj žbuke s više naliča, od kojih je najdonji bijeli.

SONDA 2 (rujan 2012.)	Kat, prostorija 15, južni zid	Zapadni dio
	<p>Zapadno od postojećeg otvora sonda je pokazala dvije različite strukture nosioca. Zapadni dio sonde pokazuje istu situaciju kao struktura izvornoga dijela otvora sa sonde S1. Istočni dio sonde pokazuje opeku drugačijih dimenzija te drugačije vezivo. Nisu pronađene naznake lučnog otvora te je potrebno daljnje istraživanje.</p>	
SLIKA 20.		

SONDA 3 (rujan 2012.)	Kat, prostorija 16, južni zid	Zazidani otvor
<p>Sonda dokumentira suprotnu stranu otvora iz sonde S1. Otvor je visine 252 cm od postojeće razine poda te širine 162 cm. Reška otvora većim dijelom nije pravilna, osim zadnja tri reda opeke prema vrhu otvora.</p>	 <p>SLIKA 21.</p>	

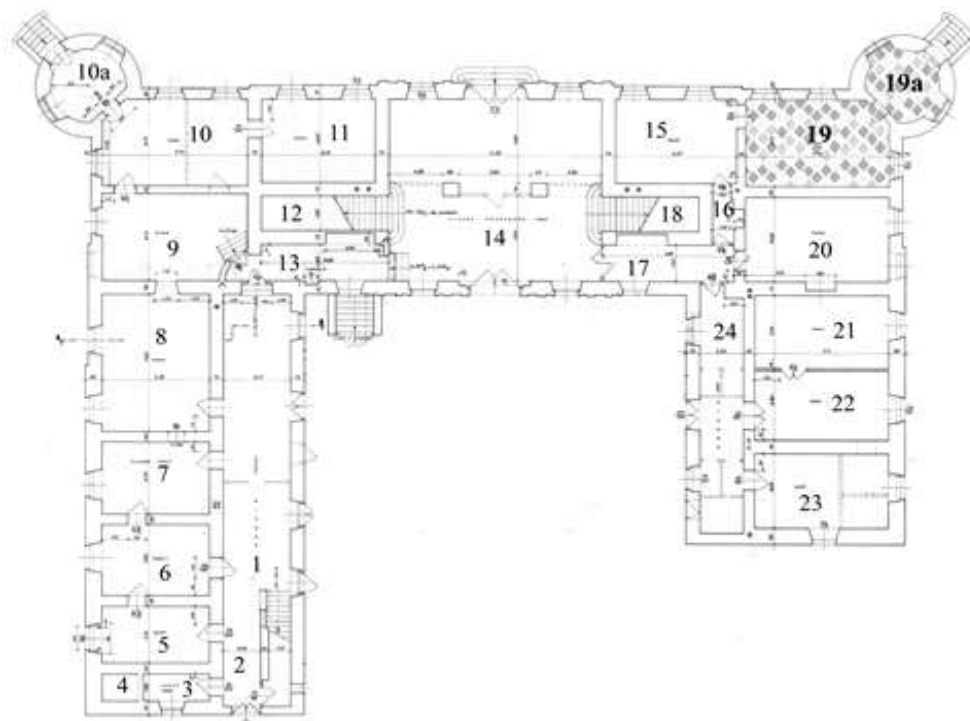
SONDA 4 (rujan 2012.)	Prostorija 12, zapadno stubište	Južni zid
		<p>Istraživanjima je otkriven zazidani segmentno zaključeni luk. Sonda pokazuje pravilne bočne strane vertikalnog otvora sa sačuvanom žbukom i naličjem. Ispuna je pravilno zazidana i prislonjena na postojeću strukturu. Opeke ispune svugdje naližeju na postojeću strukturu (nigdje se s istom ne spajaju). Žbuka kontinuirano čitavim otvorom. Na prijelazu između vertikalnog i nadvojnog primjećuje se zubac. Kod istočne vertikale iz tog se mjesta javlja i poprečni luk prema sjevernom zidu stubišta.</p>

SLIKA 22.

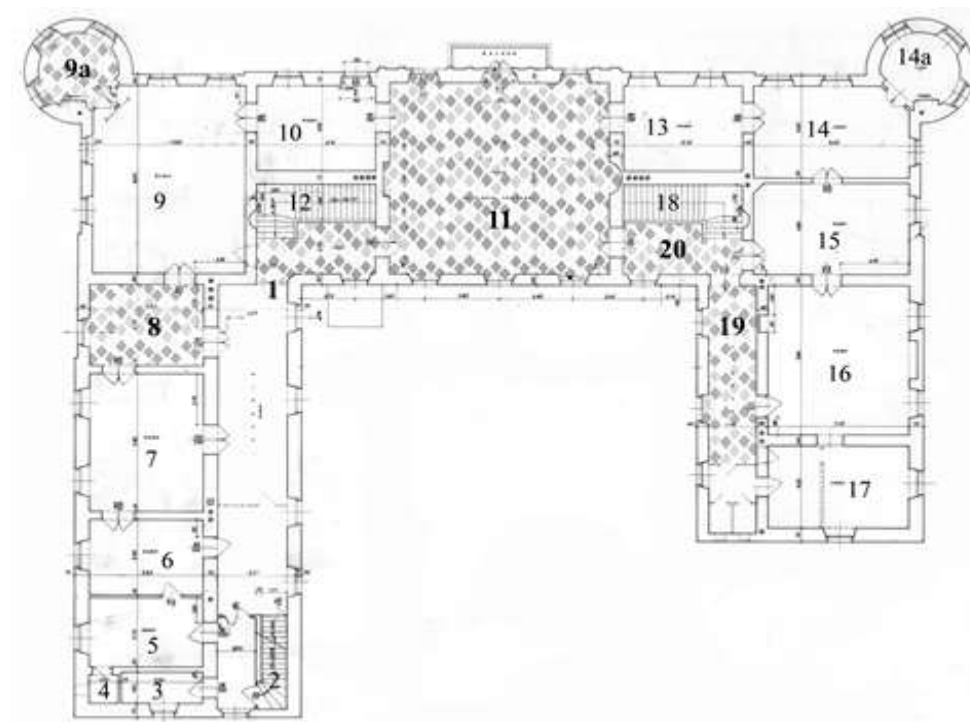
SONDA 5 (rujan 2012.)	Prostorija 12, zapadno stubište	Sjeverni zid
		

SLIKA 23.

Sonda dokumentira zazidani lučni otvor. Za razliku od sonde S4 nema sačuvane žbuke i naliče. Otvor nema rasteretni luk. Prepoznajemo dvije vrste opeka različitih dimenzija, od kojih su one u ispuni veće, a u izvornom dijelu otvora opeke manjih dimenzija koje se doimaju natučene.

SLIKA 24. Tlocrt prizemlja dvorca sa zasjenčenim prostorijama s *terazzo* popločenjem

SLIKA 25. Tlocrt kata dvorca sa zasjenčenim prostorijama s *terazzo* popločenjem

Analiza *terrazzo* popločenja u dvorcu Brezovici

studentice: Irena Ravlić, Petra Šlošel
mentorice: dr. sc. Dubravka Botica, docent
mr. sc. Dijana Požar

T*errazzo* je podni materijal izrađen od komadića kamenja ili drugih kamenih komponenata koje se povezuju cementom ili drugim kamenim sastavima. Obično se izlije na određeno mjesto na zemlji i polira do glatke površine, a odlikuje se izrazitom izdržljivošću i trajnošću.¹ Na prvom katu dvorca Brezovice *terrazzo* popločenje nalazimo u prostorijama 1, 8, 9a (kula), 11, 19 i 20 [sl. 25], dok je u prizemlju *terrazzo* sačuvan samo u prostorijama 19 i 19a (kula) [sl. 24]. Promatranjem boja, veličina i rasporeda kamenčića te boja ispune *terrazzo* popločenja primjećujemo određene razlike, no u većini prostorija prisutna je želja za sličnim oblikovanjem. U daljnjem tekstu, analizom *terrazzo* popločenja u pojedinim prostorijama dvorca, pokušat će se podvući određene karakteristike, sličnosti i razlike koje među njima postoje, a usporedbom sa sačuvanim *terrazzom* u dvorcu Oršić u Gornjoj Bistri ponuditi i određene smjernice za njegovu precizniju dataciju.

¹ Usp. Fawcett (2001), str. 138-139.

PRIZEMLJE

Prostorija 19a (kula)

U prostoriji 19a *terrazzo* popločenje ima bordo ispunu bez komadića kamenja. Korišteni su *terrazzo* uzorci:

- a) crni komadići, grubo razlomljeni, bijeli vanjski i crni unutarnji obrub
- b) crni, oker, žuti i bijeli komadići

c) središnji motiv sunca – krug ima isti uzorak kao i polje b, krakovi su oblikovani pomoću crnih i bijelih kamenčića

d) bijeli kamenčići, mjestimično koji crni

Kružnica debljine 68 cm (a) čini vanjski obrub dekorativnoga motiva. Unutar kružnice je polje (b) sa središnjim motivom sunca. Popločenje je drukčije u nišama prozora (d).

Terrazzo popločenje u ovoj prostoriji izrazito je oštećeno, po sredini je probijeno pet rupa za držače, vidljive su velike pukotine, izlizanost i traka betona. Oštećenja su najteža u nišama.

Prostorija 19

Ispuna je bordo nijanse, bez komadića kamenčića i jednaka je onoj u prostoriji 19a (kuli). Središnji je dio ispunjen crnim, bijelim, oker, žutim, svijetloplavim, narančastim i bordo kamenčićima, koji variraju veličinom (ima većih, nema jako usitnjenih) te su manje gustog rasporeda. Središnji dio uokviren je crnom bordurom s bijelim obrubima, a uz rubove prostorija popločenje se sastoji samo od sitnih bijelih kamenčića.

Prijelaz prema prostorijama 15 i 20, čiji su podovi jednakih razina kao pod prostorije 19, ostvaren je čistim rezom između *terazza* i parketa.

U blizini vrata prema prostorijama 15 i 20 *terrazzo* je jače izlizan, što je jedino zamjetno oštećenje u ovoj prostoriji.

PRVI KAT

Prostorija 1 (zapadni hodnik uz glavnu dvoranu)

U prostoriji 1 vidljiva je bordo ispuna sa sitnim bijelim kamenčićima. Površina poda oblikom prati otvor stubišta te je podijeljena u nekoliko zasebnih polja i segmenata. Središnji dio ima crne, bijele, žute, oker, jarko narančaste, ružičaste i plave kamenčiće, nepravilnih oblika s velikim razlikama u veličini i izrazito gustog rasporeda. Središnji dio uokviruje crna bordura s obje strane omeđena trakom koja je sastavljena od svjetlijih, gotovo potpuno bijelih mnogo ujednačenijih oblika. Uz

vanjski rub stubišta nalazi se bordura izvedena svjetlijim komadićima kamena nepravilnog rasporeda. Dio tik uz stubište popločan je jednako kao i samo stubište.

Za prijelaz prema prostoriji 11 (glavnoj dvorani) također se koristilo *terrazzo* popločenje, izvedeno svijetlim nijansama kamenčića nešto sitnijih dimenzija. Razine poda između te dvije prostorije jednake su. Jednaka je i razina poda prema prostoriji 9, no za prijelaz je korišten parketni prag uzdignut oko 2 cm od razine poda.

Od većih oštećenja na popločenju uočavaju se dvije velike pukotine.

Prostorija 8

Popločenje prostorije 8 ima smečkastu ispunu s bordo tonovima sitnih bijelih i crnih kamenčića. Središnje polje ispunjeno je sitnim i gusto raspoređenim kamenčićima u nijansama prljavo bijele, različitih veličina i oblika. Uokvireno je crnom bordurom, jednake veličine i rasporeda kamenčića kao i u središnjem polju. Bijeli rub koji uokviruje crnu borduru zbog istrošenosti je vidljiv samo u naznakama. Bordura je pravokutnog oblika s konkavno zasječenim uglovima [sl. 26]. U kutu prostorije vidljiva je kasnija intervencija, odnosno „zakrpa“. Ovdje su kamenčići oker i bijele boje, međusobno ujednačeni veličinom, ali veći u odnosu na one u središnjem polju i borduri. Od središnjeg polja i bordure „zakrpa“ se razlikuje i ispunom koja je tamnija i bez komadića kamena.

Prema hodniku parketni prag je u istoj razini kao i popločenje u prostoriji 8, ali je 5 cm viši od razine poda u hodniku. Prema prostoriji 9 korišten je jednak prag, ali je pod na istoj razini.

SLIKA 26. Detalj *terrazzo* popločenja u prostoriji P8

Od većih oštećenja uočavaju se pukotine uz vrata koja vode prema hodniku, pukotine na borduri i udubljenja na središnjem polju, a oštećeni su i pragovi. Samo *terrazzo* popločenje ipak se čini manje oštećeno od onoga sačuvanog u ostalim prostorijama.

Prostorija 9a (kula)

U zapadnoj kuli prvoga kata dvorca *terrazzo* popločenje oblikovano je na dekorativniji način. Nizovi koncentričnih kružnica različitih *terrazzo* uzoraka tvore motiv sunca čije se zrake šire po cijeloj površini poda prostorije [sl. 27]. Ispuna je bordo nijanse s bijelim komadićima. Bordo nijansa u ovome dijelu može se prema svom intenzitetu smjestiti između onih u prostorijama 1 i 8. Korišteni su *terrazzo* uzorci:

- a) kamenčići crnih, bijelih, oker i žutih nijansi, različitih veličina i oblika, gusto raspoređeni (najšira kružnica, uokviruje motiv sunca)
- b) oker, crni, djelomično i crveni, bordo i tamnosivi komadići (čitava površina „sunca“)
- c) bijeli kamenčići (kružnice koje odjeljuju polja)
- d) žuti i crveno-sivi kamenčići (najmanji krug)

SLIKA 27. Dekorativni motiv popločenja u kuli P9a

Najširi krug, koji čini vanjski obrub dekorativnoga motiva, sastoji se od crnih, bijelih, oker i žutih nijansi kamenčića koji su različitih veličina i oblika te gusto

raspoređeni (a). Žuti, oker, crni, a djelomično i crveni, bordo i tamnosivi komadići protežu se gotovo čitavom površinom poda (b), a polja su međusobno isprekidana i odijeljena debelim kružnicama bijelih uzoraka (c). Najmanji krug, u samom središtu kule sastoji se od četiri jednaka polja kruga na kojima se izmjenjuju žuti i crveno-sivi komadići (d). Samo središte centralne prostorije označeno je crnom točkom iz koje se simbolično šire sunčeve zrake po cijeloj površini prostorije. Središnji krug (d) i tri koncentrične kružnice (b) odijeljene su rubovima (c). Popoločenje unutar prozorskih niša razlikuje se od ostatka popločenja u kuli. Sastoji se od usitnjenih bijelih kamenčića gustoga rasporeda, dok je ispuna jednaka gore opisanoj.

Razina poda u kuli (9a) i prostoriji 9 jednaka je, a prijelaz je ostvaren ravnim rezom. Na samom rubu prema prostoriji 9 vidljivo je i veće oštećenje.

Prostorija 11 (središnja dvorana)

U prostoriji 11 [sl. 28] također nalazimo bordo ispunu sa sitnim bijelim nepravilnim komadićima kamena. Središnje polje ispunjeno je crnim, bijelim, oker, žutim i prošaranim tamno sivim komadićima različitih veličina, a prisutni su i puno veći kamenčići nego u drugim prostorijama, dok je njihov raspored manje gust. Bordura koja uokviruje središnje polje sastoji se od kamenčića crne i ružičaste nijanse, a i ovdje nalazimo obrub od bijelih kamenčića s obje strane. Kao i u prostoriji 8, bordura ima konkavno zasječene uglove. Dijelovi prema rubovima prostorije imaju iste uzorke kao i bordura, kamenčići su različitih veličina i dosta gusto raspoređeni. Dio poda oko peći ima drugačiji *terrazzo*, kamenčići su jednake veličine, višebojni, a rub je naznačen

SLIKA 28. *Terrazzo* popločenje središnje dvorane

bijelim i crnim nijansama. Opisano ukazuje na višekratne naknadne popravke popločenja izvedene prilikom promjene peći.

Prostorija 11 komunicira s četiri prostorije. Pragovi prema hodnicima riješeni su popločenjem. Prema prostoriji 1 radi se o popločenju koje kontinuirano kroz cijeli prostor hodnika, dok je prag prema prostoriji 20 ostvaren zasebnom pločom s kamenčićima bijelih nijansi kakvi su prisutni i u velikoj dvorani. Prostorije 10 i 13 su parketirane te je prijelaz iz glavne dvorane povišen oko 4 cm od visine popločenja u glavnoj dvorani.

Od većih oštećenja uočava se velika pukotina na sredini dvorane, a vidljiva je i pukotina oko peći.

Prostorija 20 (istočni hodnik uz glavnu dvoranu)

Prostorija 20 zrcalno je simetrična prostoriji 1 budući da se radi o dva hodnika koji ostvaruju komunikaciju između stubišta i glavne dvorane. Sukladno tomu, i *terrazzo* popločenje jednako je kao u prostoriji 1.

Prostorija 19 (ostatak hodnika)

Ponovno nalazimo bordo ispunu, a najveći dio popločenja hodnika sastoji se od crnih, bijelih, žutih i ružičastih kamenčića, relativno ujednačene veličine. Popločenje u nišama prozora drugačije je od ostatka - sastoji se od bijelih i rozih komadića puno manje veličine te su ta polja odijeljena jasnim rubom. *Terrazzo* u dnu hodnika također je drugačiji od *terrazza* u ostalim dijelovima prostorije te je izveden od crnih, sivih i bijelih uzoraka, što upućuje na izmjene koje je popločenje pretrpjelo.

Terrazzo popločenje u ovoj prostoriji u najlošijem je stanju, vezivni je materijal dosta istrošen, a velika pukotina nalazi se u ravnini s vratima.

ZAKLJUČCI

Promatranjem boja, veličina i rasporeda kamenčića te boja ispune *terrazzo* popločenja primjećujemo određene razlike, no u većini prostorija prisutna je želja za sličnim oblikovanjem. Točnije, prostorija 8 na prvom katu jedina se ističe specifičnim odabirom bijelih kamenčića za središnje polje, dok se u prostorijama 1 i 11

na prvom katu te 19 u prizemlju za središnje polje koristi sličan uzorak crnih, bijelih i žutih kamenčića (s dodacima drugih boja u pojedinim prostorijama). Taj „osnovni“ uzorak prisutan je i u hodniku 19 na katu (koji izdvajamo iz prethodno navedenoga niza budući da nema bordura i središnjeg polja) te u pojedinim poljima kula, iako se radi ornamenta s mnogo razrađenijim konceptom u kulama koriste drugačije boje i uzorci.

Drugi motiv koji je prisutan u svim pravokutnim prostorijama (1, 8 i 11 na prvom katu te 19 u prizemlju) je crna bordura koja je u svim prostorijama i podjednake debljine (16-18 cm).

Na temelju ranije navedenih razlika zaključujemo da popločenje nije izvedeno istovremeno u svim prostorijama, no prisutna je ideja ponavljanja istog uzorka.

Popločenje u dvorcu Brezovici pokazuje izrazite sličnosti s onim sačuvanim u glavnoj dvorani dvorca Oršić u Gornjoj Bistri [sl. 29]. Njega daje graditi grof Krsto II. Oršić kao svoju ljetnu rezidenciju početkom osmog desetljeća XVIII. stoljeća.² Riječ je o jednokatnoj, trokrilnoj građevini s tlocrtom u obliku slova „U“. Središnja ovalna dvorana uvelike je zadržala svoj izgled do danas, a upravo u njoj nalazimo sačuvano *terrazzo* popločenje koje se datira u vrijeme prvobitnog nastanka dvorca.³ Ono pokazuje izrazite sličnosti s *terrazzom* u velikoj dvorani dvorca Brezovice u nizu pojedinosti. U oba slučaja nalazimo jednaku bordo ispunu sa sitnim bijelim nepravilnim komadićima kamena, a bordura koja uokviruje središnje polje sastoji se od kamenčića crnih nijansi. Također, na oba je *terrazza* vidljiv identičan obrub od bijelih kamenčića s obje strane bordure.

Oblik, veličina, gustoća i način raspodjele kamenčića jednaki su na oba popločenja, a jedina razlika je u tome što u središnjem polju popločenja u Gornjoj Bistri dominiraju crni i bijeli kamenčići, dok na onom u Brezovici nalazimo raznobojnije

² Usp. Marković (1995), str. 23.

³ Usp. Puhmajer, Majer (2013), str. 11.

SLIKA 29. *Terrazzo* popločenje središnje dvorane dvorca Oršić u Gornjoj Bistri

uzorke kamena. Središnje polje u velikoj dvorani u Brezovici, za razliku od onoga u Gornjoj Bistri, ispunjeno je crnim, bijelim, žutim i tamno sivim komadićima kamena. U svim ostalim elementima ova dva *terrazza* pokazuju izrazite sličnosti. S obzirom na to može se pretpostaviti da *terrazzo* u velikoj dvorani dvorca Brezovice nastaje prije intervencija koje se u dvorcu događaju nakon što on postaje ljetna rezidencija zagrebačkoga biskupa 1912. godine, a datacija *terrazza* u glavnoj dvorani dvorca Oršić u Gornjoj Bistri može biti dobar pokazatelj za precizniju dataciju brezovičkoga *terrazza*.

Gospodarske zgrade dvorca u Brezovici

studenti: Kristijan Jerković, Nevenka Šarčević

mentorice: dr.sc. Dubravka Botica, docent

mr.sc. Dijana Požar

Od gospodarskih zgrada dvorca Brezovice danas su sačuvane zgrade smještene sjeverno i jugoistočno od dvorca. Spominju se u prvoj sustavnijoj literaturi o dvorcu. Tako Emilij Laszowski (1902.) u prvom historijatu imanja spominje i ove građevine: „Nedaleko od grada stoji mala kapelica, a podalje krasne gospodarske zgrade.“¹ Budući da je dvorac u Brezovici posjed ladanjsko-gospodarske namjene, nužno je sadržavao spomenute gospodarske zgrade te park s pomno uređivanim raslinjem: alejom jablana označen je pristup dvorcu, a „[...] teren je bio razgiban sa zavojitim stazama i skupinama bjelogoričnog i crnogoričnog drveća.“²

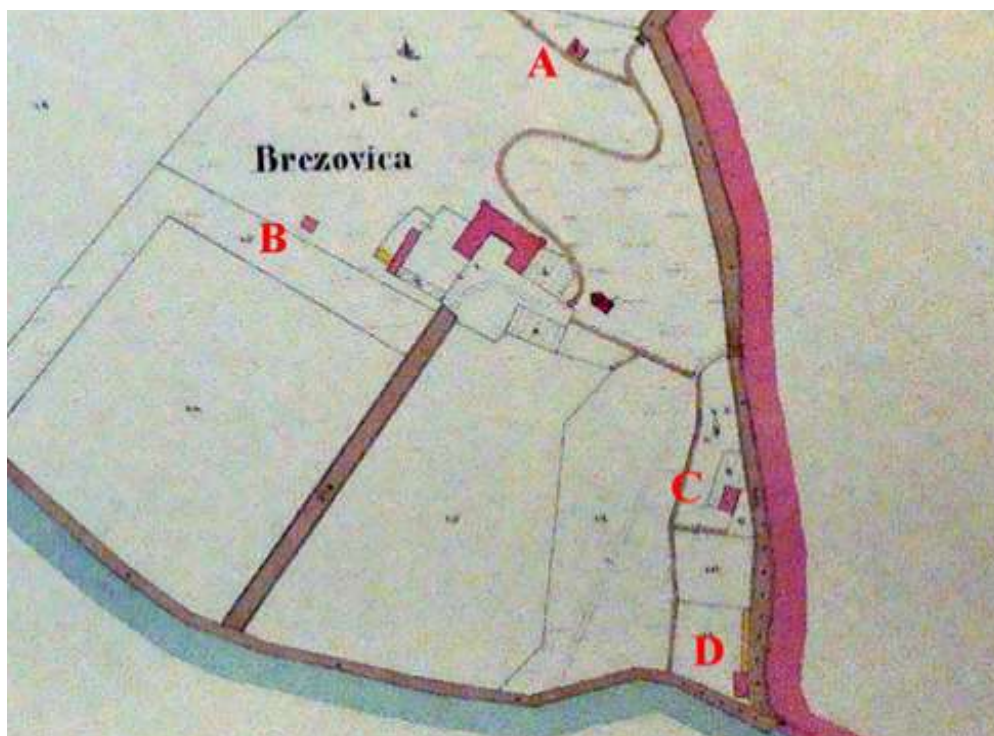
Pomoću katastarskog plana iz 1861. godine [sl. 30] utvrdili smo postojanje, smještaj i položaj četiriju zgrada izgrađenih uz dvorac; po jedna zgrada nalazila se sjeverno i zapadno od dvorca te su dvije bile smještene jugoistočno od dvorca. Međutim, materijalne tragove dvaju objekata ucrtanih na spomenutom planu (na planu označeni kao objekti B i D) nismo identificirali na terenu.

Smještaj gospodarskih zgrada u neposrednoj blizini dvorca, njihov izgled i funkcija slijede uobičajenu tipologiju gospodarskih zgrada baroknog razdoblja. Postojeće zgrade djelomično su izmijenjene kasnijim adaptacijama te su dobile druge funkcije, no analiza arhitekture pokazuje srodan način gradnje i oblikovanja s istovremenim objektima gospodarske namjene kakvi su se gradili unutar kompleksa drugih hrvatskih baroknih dvoraca. Sačuvana gospodarska zgrada smještena

¹ Laszowski (1902), str. 25-30.

² Jurčić (1989), str. 93.

jugoistočno pokazuje srodnosti sa žitnicom u sklopu dvoraca u Novim Dvorima kraj Zaprešića, Jastrebarskom i Iloku.

SLIKA 30. Detalj katastarskoga plana iz 1861. godine s označenim gospodarskim zgradama

SAČUVANE GOSPODARSKE ZGRADE

Zgrada smještena sjeverno od dvorca [sl. 31], na katastarskom planu označena kao objekt A, dvoetažna je građevina s četverostrešnim krovom, ulaznim dvokrakim stubištem koje vodi do podesta ispod istaknute krovne strehe s kojega se pristupa katu zgrade. Ispod podesta je ulaz u podrum, odnosno prizemlje. Oblikovanje pročelja izvedeno je jednostavno s rustično oblikovanim soklom te blago istaknutim razdjelnim vijencem. Prozorski otvori uokvireni su jednostavnim, pravilnim profilima.

Zgrada sjeverno od dvorca, za koju smatramo da je bila lugarnica, danas služi isključivo za stanovanje. U arhivskoj građi Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu o dvorcu u Brezovici u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera (1914.–1937.)

na popisu se nalazi tridesetak građevina, pretežno loše očuvanih gospodarskih zgrada, s izuzetkom ranije obnavljane lugarnice koja nije zahtijevala intervencije.³ Možemo pretpostaviti da se navedeni zapis odnosi na zgradu sjeverno od dvorca, koja je obnavljana i ranije te je stoga u dobrom stanju. Međutim, ne postoje povijesni izvori koji bi nam konkretnije mogli potvrditi naknadne intervencije na ovom objektu.

Gospodarska zgrada jugoistočno od dvorca, na katastarskom planu označena kao objekt C, služila je kao žitnica [sl. 32]. Zato je građena kao jednostavna, pravokutna građevina s dvostrešnim krovom, čija je unutrašnjost oblikovana kao jedinstven prostor, ali podijeljen na tri etaže radi lakšeg skladištenja žita. O ovoj etažnoj podjeli svjedoči i postojanje triju redova prozora. Zgrada je zaključena holkerom ispod krovne strehe, poput zgrade dvorca u nekim dijelovima i opisane gospodarske zgrade sjeverno od dvorca. Jednostavni i pravilni prozori sa segmentnim nadvojima oblikovani su rešetkama u koje je umetnuto staklo.

U ovom istraživanju nastojali smo analizom građevina utvrditi koji su elementi dodani te kako su građevine preoblikovane naknadnim intervencijama. Naime, spomenute rešetke prozora vjerojatno su prvotno bile drvene te su poslije zamijenjene željeznima, a kasnije na nekim mjestima i betonskim rešetkama. Na pročelju su prozori u donja dva reda naknadno spojeni u vertikali u visoke uske prozore, a gornji red prozora ostao je nepromijenjen. Budući da su prozori na poljima zabata bočnih strana građevine oblikovani sa segmentnim nadvojem i rešetkama unutar kojih je umetnuto staklo kao na pročelju, zaključili smo kako je žitnica izvorno građena s dvostrešnim krovom.

³ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, *Predračun za popravak* ..., ?, str. 21. Vidi tekst Roth, Samodol.

SLIKA 31. Gospodarska zgrada sjeverno od dvorca

⁴ Kao komparativne primjere navodimo dekorativni oslik fasade na žitnici dvorca u Novim Dvorima kraj Zaprešića izvedenim u kompoziciji kubičnih polja odijeljenih bordurama ili obradu fasade na žitnici u Lužnici izvedenu plastičnom dekoracijom.

⁵ Usp. Marković (1995), str. 68.

⁶ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, *Predračun za popravak* ..., ?, str. 21. Dokument nije datiran, a obnova je krenula vjerojatno neposredno nakon kupnje dobra od Josipa Auša. Vidi tekst Roth, Samodol.

Fasada eksterijera obrađena je u gruboj žbuci na kojoj nismo pronašli tragove dekoracije, iako iz iskustva srodnih primjera ne možemo isključiti da izvorno nije postojala.⁴ Razmatranjem tipologije i načina oblikovanja ove žitnice, kao i poredbom s drugim istovremenim primjerima utvrdili smo da i ova žitnica pokazuje jednostavnost u svrsi ispunjavanja primarnih potreba – skladištenja prirodnih dobara. Kao i ostale, i ova je građevina bila građena isključivo kako bi ispunila svoju svrhu.⁵

Analizom dviju gospodarskih zgrada, sjeverno i jugoistočno od dvorca, na terenu smo utvrdili analogije koje se mogu povezati s gradnjom dvorca: u načinu zidanja opekom dimenzija $30 \times 15 \times 6,5$ cm i to postavljanjem redova dužnjaka i vežnjaka. Srodnosti su vidljive na strukturi razdjelnog vijenca gospodarske zgrade sjeverno od dvorca, uslijed otpadanja žbuke, te na uglu sačuvane zgrade jugoistočno od dvorca. Karakteristično oblikovanje holкера ispod krovne strehe ove objekte također dovodi u vezu s oblikovanjem prisutnim na dvorcu.

SLIKA 32. Gospodarska zgrada jugoistočno od dvorca s dvostrešnim krovom – žitnica

ARHIVSKI PODACI

Arhivski podaci o gospodarskim zgradama koji se čuvaju u Nadbiskupijском arhivu donose izvješća o funkcioniranju gospodarstva, imanju i njegovom prostiranju. Popis i opis stanja posjeda iz vremena nadbiskupa Antuna Bauera, naslovljen *Popravci na zgradama nadarbine* u Predmetu 33,⁶ sadrži opisane promjene koje su nastupile nakon što je 1912. godine posjed zaštićen kao nadbi-

skupsko dobro.⁷ To je utjecalo na daljnji razvoj imanja i na očuvanost gospodarskih zgrada jer „sve su gospodarske zgrade temeljito popravljene“,⁸ kako je pisao Stjepan Markulin (1931). Naime, nadbiskup je želio potaknuti razvoj gospodarskih djelatnosti na ovom dobru koje je ujedinio s obližnjim posjedom Leskovac te je tako stvorio jednu „gospodarsku upravu“ čiji je temelj počivao na težnji da se nadbiskupsko dobro koristi tako „da vrši dva gospodarska zadatka: pedagoški i ekonomski.“⁹

Dokumenti iz Nadbiskupijskoga arhiva jasno potvrđuju da veliki dio imanja tada nije bio u funkciji zbog lošeg stanja, nedovoljno opremljenih i ruševnih zgrada.¹⁰ One su zbog derutnosti koja je izazvana starošću i/ili utjecajem vlage bile uklonjene. Izvođeni su popravci na dvorcu, ali i na zgradama „građenim od opeke ili drveta“. ¹¹ Opisi popravaka iz vremena nadbiskupa Bauera, uz gospodarske zgrade koje se nalaze u vrlo lošem stanju, spominju konkretno i lugarnicu, zgradu sjeverno od dvorca, koja je u dobrom stanju,¹² jer je vjerojatno ranije obnavljana. U elaboratu o dvorcima i kurijama iz sjeverne Hrvatske iz 1970. godine navedena je kao „sačuvana zgrada na sjevernom rubu parcele, koja sada ima stambenu namjenu.“¹³ U Predmetu 35 – *sudski zapisnici* iz Nadbiskupijskoga arhiva, koji je nastao nakon smrti Antuna Bauera 1938. godine, istaknuto je kako su sve zgrade u funkciji te kao takve sadržavaju potrebnu unutrašnju opremu jer su se pojedini objekti, koji su bili u lošem stanju i predviđeni za rušenje, ponovno izgradili ili popravili (Predmet 33).¹⁴

Ovi su podaci potvrda vrijednosti i iskoristivosti brezovičkoga dobra, što je istaknuto i u izvješćima o stanju dobra Artura Mahnika (1931) pod nazivom „Nadbiskupsko dobro Brezovica“¹⁵ i Milana Kruheka (1972) pod nazivom „Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković“.¹⁶

U Agronomskom glasniku Artur Mahnik je pisao o vrijednosti zemljišta kao dijela posjeda Nadbiskupije, odnosno o stanju i načinu na koji se zemlja može obrađivati nakon agrarne reforme te je ukazao na provedbu odvodnje koja za vrijeme velikih oborina suzbija štetu na tlu „pjeskovite ilovače“. ¹⁷ Ukazao je na profitabilnost ulaganja u produktivnost zemlje kroz djelatnost stočarstva,¹⁸

⁷ Usp. Markulin (1931), str. 81.

⁸ *Isto.*

⁹ “Jedan je tako reći pedagoški: da bude gospodarski objekt, na kojem će seljačka okolina vidjeti uspjehe naprednog gospodarenja i zadobiti smisao i volju za takvo gospodarenje, dok je drugi zadatak čisto ekonomski: da Brezovica kao intenzivno obrađivana gospodarska jedinica postane vreloom sve jačega rentabiliteta, te da se postepenim dizanjem prihoda uz-mogne osnovati i podupirati što više crkvenih i socijalnih institucija u našoj domovini.” Markulin (1931), str. 82.

¹⁰ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, *Predračun za popravak ...*, ?, str. 21. Vidi tekst Roth, Samodol.

¹¹ *Isto.* Vidi tekst Roth, Samodol.

¹² Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 33, *Ostavinska rasprava A. B. – popravci na zgradama nadarbine*, ? Vidi tekst Roth, Samodol.

¹³ *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske – stanje i mogućnosti njihova uključivanja u suvremeni život (elaborat)*. Nosioci zadatka: Anđela Horvat, Štefica Habunek-Moravec, Nada Aleksić. Republički fond za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, 1970.

čime je potvrđena vrijednost spremišta, žitnica, dakle gospodarskih zgrada Brezovice koje su funkcijom zapremale prihode zemlje. Uz Artura Mahnika i arhivski podaci Milana Kruheka također sadrže opise brezovičkoga posjeda i podatke o proizvodnoj vrijednosti i prihodima.¹⁹

Tako možemo dijelom rekonstruirati kako su gospodarski objekti izgledali i funkcionirali kao dio posjeda, no i odgovoriti na postavljeno pitanje za čijeg vlasništva se pokrenulo popravljjanje kao i uklanjanje ruševnih, nefunkcionalnih objekata, budući da smo na početku istraživanja ustanovili nepostojanje dvaju gospodarskih objekata (vidljivih na katastarskom planu iz 1861. godine).

¹⁴ Usp. NAZ, Ravnateljstvo nadbiskupskih dobara, Predmet 35, *Sudski zapisnik V.b.0.1251/37-4*, 1938. Vidi tekst Roth, Samodol.

¹⁵ Usp. Mahnik (1931), str. 125-129

¹⁶ Usp. Kruhek (1972), str. 82-95.

¹⁷ Mahnik (1931), str. 125.

¹⁸ Usp. Mahnik (1931), str. 125-126.

¹⁹ Usp. Kruhek (1972), str. 92.

Popis slikovnih priloga

- SLIKA 1. Primjer Kovačićeve skice vrata (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske)
- SLIKA 2. Pismo majstora Föhra Viktoru Kovačiću s opisom pozlate (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 3. *Hepplewhite* tip fotelje (preuzeto s Wikipedije, mrežna stranica: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hepplewhite-style_Mahogany_Chair.jpg)
- SLIKA 4. Pismo Viktora Kovačića obrtniku Johannu Marischki s opisom namještaja za središnju dvoranu (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 5. Primjer Kovačićeve bilješke s popisom namještaja za biblioteku (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 6. Pismo Ljube Babića (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 7. Snimka kata dvorca iz 1895. godine (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske)
- SLIKA 8. Predsoblje kapelice (fotografija u časopisu *Obitelj*, 1931.)
- SLIKA 9. Kapelica u istočnoj kuli dvorca (fotografija u časopisu *Obitelj*, 1931.)
- SLIKA 10. Sonda S8, rizalitni istak na istočnom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 11. Sonda S9, istaknuti prozorski okvir na istočnom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 12. Sonda S10, lezana i rustika na sjevernom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 13. Sonda S11, rizalit 1 na sjevernom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 14. Sonda S13, istočni dovratnik portala na sjevernom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 15. Sonda S14, zapadni dovratnik portala na sjevernom pročelju (snimila: D. Botica)

- SLIKA 16. Sonda S15, rizalit 2 na sjevernom pročelju (snimila: D. Botica)
- SLIKA 17. Sonda S16, spoj sjeverozapadne kule i zapadnog pročelja (snimila: D. Botica)
- SLIKA 18. Sonda S17, ostatak starijeg doprozornika na sjeverozapadnoj kuli (snimila: D. Botica)
- SLIKA 19. Sonda S1, istočni dio južnog zida prostorije P15 na katu (snimila: D. Botica)
- SLIKA 20. Sonda S2, zapadni dio južnog zida prostorije P15 na katu (snimila: D. Botica)
- SLIKA 21. Sonda S3, sjeverni zid prostorije P16 na katu (snimila: D. Botica)
- SLIKA 22. Sonda S4, južni zid zapadnog stubišta (snimila: D. Botica)
- SLIKA 23. Sonda S5, sjeverni zid zapadnog stubišta (snimila: D. Botica)
- SLIKA 24. Tlocrt prizemlja dvorca sa zasjenčenim prostorijama s *terazzo* popločenjem (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 25. Tlocrt kata dvorca sa zasjenčenim prostorijama s *terazzo* popločenjem (izvor: Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine ministarstva kulture)
- SLIKA 26. Detalj *terazzo* popločenja u prostoriji P8 (snimila: I. Ravlić)
- SLIKA 27. Dekorativni motiv popločenja u kuli P9a (snimila: I. Ravlić)
- SLIKA 28. *Terrazzo* popločenje središnje dvorane (snimila: I. Ravlić)
- SLIKA 29. *Terrazzo* popločenje središnje dvorane dvorca Oršić u Gornjoj Bistri (snimila: K. Majer Jurišić)
- SLIKA 30. Detalj katastarskoga plana iz 1861. godine s označenim gospodarskim zgradama (izvor: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-1421, Arhiv mapa za Hrvatsku i Slavoniju, k.o. Goli Breg)
- SLIKA 31. Gospodarska zgrada sjeverno od dvorca (snimio: K. Jerković)
- SLIKA 32. Gospodarska zgrada jugoistočno od dvorca s dvostrešnim krovom – žitnica (snimio: K. Jerković)

Popis literature

1. *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske – stanje i mogućnosti njihova uključivanja u suvremeni život (elaborat)*. Nosioći zadatka: Anđela Horvat, Štefica Habunek-Moravec, Nada Aleksić. *Republički fond za zaštitu spomenika kulture*, Zagreb, 1970.
2. Ža[rko] D[omljan], Kovačić Viktor u: AA. VV., *Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Sv. I, A - Nove*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1995. Uredio Žarko Domljan.
3. Marko Fak, *Aleksandar Ehrmann (1879-1965), veleindustrijalac i mecena* u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, Vol. 41, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, FF-Press, 2009., str. 324-345.
4. Jane Fawcett, *Historic Floors: their Care and Conservation*. Oxford: Butterwoth Heinemann, 2001.
5. A[nđela] H[orvat], *Brezovica* u: AA. VV., *Enciklopedija hrvatske umjetnosti. Sv. I, A - Nove*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1995., str. 122. Uredio Žarko Domljan.
6. Ivana Jurčić, *Doprinos Mihovila Kunića upoznavanju stanja u razvoja vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici XIX. stoljeća, magistarski rad (tipkopi)*, Zagreb, 1989.
7. Milan Kruhek, *Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković* u: *Kaj V/11*, Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1972., str. 82-95.
8. Emilij Laszowski, *Brezovica* u: *Prosvjeta: list za zabavu, znanost i umjetnost V/20*, Zagreb: Tisak Antuna Scholza, 1987., str. 628-631.
9. Emilij Laszowski, *Brezovica* u: *Hrvatske povijesne građevine: mjestopisni i povijesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povijesnih građevina domovine Hrvata*, Zagreb: [s. n.], 1902., str. 25-30.
10. Radoslav Lopašić; dopunio E. Laszowski, *Barilović* u: *Oko Kupe i Korane:*

- mjestopisne i povjestne crtice: sa dvadeset i tri slike i jednom zemljopisnom kartom*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1895., str. 39.
11. Ivan Macan, *Antun Bauer – filozof i nadbiskup* u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* XLIV/2, Zagreb: Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 1999., str. 149-158.
12. Artur Mahnik, *Nadbiskupsko dobro Brezovica* u: *Agronomski glasnik* II/4, Zagreb: Savez udruženja jugoslavenskih agronoma, 1931., str. 125-129.
13. Vladimir Marković, *Barokni dvorci hrvatskog Zagorja*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
14. Stjepan Markulin, *Nadbiskupsko dobro Brezovica* u: *Obitelj: ilustrirani tjednik* (8.II) III/6, Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu, 1931., str. 81-85.
15. Branko Mašić, *Stari hrvatski dvorac Brezovica* u: *Novosti* (3.V.) XXIII/123, Zagreb: [Jugoslavenska štampa], 1929., str. 9.
16. Petar Puhmajer i Krasanka Majer, *Dvorac Oršić u Gornjoj Bistri* u: *Monografija općine Bistra*, Zagreb: Institut Ivo Pilar, 2013. (u tisku)
17. D.Š., *Dvorac Brezovica kraj Zagreba* u: *Svijet: ilustrirani tjednik* (16.II.) IV/8, Zagreb: Tipografija, 1929., str. 176-177.
18. Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta Historica Episcopatus Zagradiensis, Povjestni spomenici zagrebačke biskupije XII. I XIII. stoljeća*, Zagreb, 1873.

KORIŠTENE MREŽNE STRANICE:

19. Mrežna stranica: <http://www.lobmeyr.at/content/familie/familie2/> (posjećeno 3. 1. 2013.)
20. Mrežna stranica: <http://museums.artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st037.shtml>
The Museum of oriental art Moscow (posjećeno 19. 12. 2012.)

